

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС
«ШКОЛА ГУМАНІТАРНОЇ ПРАЦІ»
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

65-й річниці
Великої Перемоги
присвячується

*Херсонщина за часів
нацистської окупації
1941 – 1944 рр.*

Добірка документів

Херсон
2010

ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ КОМПЛЕКС
«ШКОЛА ГУМАНІТАРНОЇ ПРАЦІ»
ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

Бібліотечка архіву: Випуск 13

СХВАЛЕНО

науково-методичною радою
держархіву Херсонської області
Протокол від 14.04.2010 р. № 3

*Херсонщина за часів
нацистської окупації
1941 – 1944 рр.*

Добірка документів

Херсон
2010

Херсонщина за часів нацистської окупації. 1941-1944 рр. / Упоряд.: В.Баранюк, О.Стукалова, О.Шинкаренко. – Херсон: Херсонська обласна рада; Державний архів Херсонської області, 2010. – Бібліотечка архіву. – Вип. 13. – 65с.; іл.

До уваги читачів пропонується публікація документів та фотодокументів Херсонської обласної надзвичайної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських окупантів на території області, Херсонської міської та документи аналогічних районних комісій, що діяли у 1944-1948 рр., листи з Німеччини громадян, що були вигнані на примусові роботи, твори школярів 1944-1945 рр. на тему «Що я пережив під час окупації» та ін.

Видання розраховане на істориків, краєзнавців, викладачів, студентів, широке коло читачів історичної літератури.

Видання здійснене за сприяння Навчально-виховного комплексу «Школа гуманітарної праці» Херсонської обласної ради.

Упорядники: *В.Баранюк, О.Стукалова, О.Шинкаренко*

Відповідальні за випуск: *В.Лебідь, А.О.Кияновський*

Комп'ютерний набір та макет *О.Гачіна*

З М І С Т

Передмова

4

Документи Херсонської обласної
та районних комісій з розслідування злочинів
німецько-фашистських окупантів

7

Накази, об'яви, розпорядження німецької
окупаційної влади в херсонських газетах 1941-1944 рр.

41

Невільники Третього Рейху

48

Колекція письмових робіт школярів
«Що я пережив під час окупації»

56

П Е Р Е Д М О В А

9 травня 2010 року в нашій державі відзначатиметься 65-а річниця Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

Війна принесла величезні втрати, горе та страшні випробування мільйонам людей, як військовим у діючих арміях, так і мирним громадянам по обидві сторони лінії фронту.

З 23 червня по 19 серпня 1941 р. **15 тисяч** воїнів запасу було мобілізовано на Херсонщині в діючу армію, паралельно з мобілізацією формувалось народне ополчення, до якого вступило понад **22 тисяч** чоловік, в Херсоні в ополчення записалось близько 8 тисяч громадян. Більшість з них було залучено до виконання оборонних робіт (риття протитанкових ровів, окопів тощо), інші виконували охоронні функції, здійснювали патрулювання вулиць міст і сіл в нічний час. Ополченці знаходились в місті до самої його окупації, а потім увійшли до складу діючої армії та партизанських загонів.

В перші два місяці війни продовжували працювати промислові підприємства Херсона. Завод ім. Петровського виконував військові замовлення - з його цехів виходили дерев'яні протитанкові міни, їжаки для проколювання автомобільних шин, протитанкові рейкові хрестовини.

В липні 1941 року розпочалась евакуація промислових підприємств до східних районів країни. З 1 по 13 серпня евакуйовано устаткування заводу ім. Петровського. На початку серпня, після складного демонтажу апаратів і технологічних установок, закінчилась евакуація Херсонського нафтопереробного заводу. Вирушив на схід ешелон з устаткуванням і робітниками заводу ім. Комінтерну, швейної фабрики «Більшовичка» та інших підприємств міста. В умовах зими вони зуміли налагодити виробництво й забезпечити випуск продукції для фронту.

Оборону міста в середині серпня 1941 р. здійснювали 9-а та 18-а армії Південного фронту, кораблі та сухопутні частини Дунайської воєнної флотилії: монітор «Ударний», канонірський човен «Дніпро», мінний загороджувач «Колгоспник», штабний корабель «Буг», загін бронекатерів, 46-й зенітний артдивізіон, 17-а кулеметна рота, 7-а рота морської піхоти, флотський полуекіпаж. Кілька днів захисники Херсона відбивали атаки гітлерівців, особливо запеклі бої були 18 серпня, та вже 19-го місто було зайняте фашистами. Вся територія області була окупована 24 вересня 1941 р., останнім населеним пунктом, який здали фашистам, був радгосп Червоний чабан Каланчацького району.

Розпочався довгий період режиму кривавого терору та необмеженого свавілля фашистської влади.

Ще 17 липня 1941 року Гітлер підписав наказ про передачу окупованих земель у відання рейхсміністерства у справах зайнятих східних областей на чолі з А. Розенбергом. Вся окупована територія, яка не входила до так званої воєнної зони, була поділена на рейхскомісаріати (державні комісаріати). Державний комісаріат «Україна» з центром у м. Рівне поділявся на шість

генеральних округів на чолі з генералкомісарами. Землі правобережної Херсонщини увійшли до складу генеральної округи Миколаїв, а лівобережної – до генеральної округи Крим, яка пізніше получила назву Таврія, з центром у м. Мелітополі. Генеральні округи у свою чергу поділялись на округи на чолі з окружними комісарами (гебітскомісарами), на райони та сільські управи. Правобережна Херсонщина поділялась на Херсонську та Олександрштадську (Великоолександрівську) округи, лівобережна – на Олешківську, Каховську, Генічеську округи та Іванівський і Нижньосірогозький райони входили до складу Якимівської округи.

Окупаційною владою був створений величезний апарат насильства та грабежу – гестапо, жандармерія, поліція, різні спеціальні групи, команди, які спиралися на регулярні військові частини, що стояли гарнізонами на території Херсонщини. Рейхскомісарами, генералкомісарами, гебітскомісарами, штадтскомісарами (міськими комісарами), ортскомендантами (військовими комендантами), ландвіртами (сільськогосподарськими керівниками) призначались виключно німці. Були створені так звані допоміжні місцеві установи – міські та районні управи на чолі з бургомістрами і районними шефами (районними старостами) та підрозділи так званої української допоміжної поліції. Низовою ланкою управління були сільські управи, старости сіл та керівники держгоспів та громадських господарств (колишні колгоспи та радгоспи).

В Херсоні та в районах під час окупації діяли підпільні організації та партизанські загони. Всього їх налічувалось 24 одиниці. В Херсоні - підпільна організація «Центр», керівник Комков П.А., молодіжні організації «Патріот Батьківщини» та «Хлопчики з Карантинного острова». Партизанський загін під керівництвом Омеляна Юхимовича Гірського діяв в районі м. Херсона, існували партизанські групи також і в Цюрупинському, Бериславському, Великоолександрівському, Нижньосірогозькому, Голопристанському, Нововоронцовському та інших районах. Майже всі учасники цих організацій загинули у 1942-1943 роках.

За висновками Херсонської обласної надзвичайної комісії з розслідування злочинів нацистської окупаційної влади на території області було знищено **28,5 тисячі** мирних громадян (в їх числі євреї, цигани, підпільники, партизани, комуністи), на примусові роботи до Німеччини було вигнано **37,5 тисяч** наших земляків. Загальні матеріальні збитки, завдані народному господарству Херсонщини, за висновками комісії, склали **12 млрд. крб.** В Херсоні повністю біли зруйновані підприємства харчової промисловості, підірвані паротурбінна та дизельна електростанції, завод склотари, цехи заводів ім. Петровського та ім. Комінтерну, консервного комбінату, повністю знищені водогін та енергетичне господарство міста.

У визволенні Херсонщини брали участь війська 3-го Українського фронту під командуванням Р.Я.Малиновського та 4-го Українського фронту під командуванням Ф.І.Толбухіна.

Восени 1943 р. праве крило фронту у складі 5-ї ударної та 3-ї гвардійської армій досягла м. Нікополя, де фашисти утримували на лівому березі Дніпра плацдарм, за який і розгорілись найбільш запеклі бої. Тільки через місяць міцну лінію оборони фашистів по р. Молочній було прорвано і вже 28 жовтня 1943 р. частини об'єднання «Буря» у складі 19-го танкового та 4-го гвардійського Кубанського козачого кавалерійського корпусів визволили перший районний центр Херсонщини Нижні Сірогози. Через три дні - 31 жовтня були визволені Асканія-Нова, Новотроїцьке і Чаплинка.

Визволення всієї території області було завершено тільки 12 квітня 1944 р. після перемоги над німецько-румунськими військами, що закріпились на Арабатській Стрільці і Чонграському півострові. Під час боїв за визволення цієї території радянським військам активно допомагали генічеські рибалки, які на 12 баркасах переправили в тил ворога - на Арабатську Стрелку - десант радянських воїнів, що у великій мірі сприяло вирішенню справи.

Визволення м. Херсона розпочалось форсуванням Дніпра в районі Берислава військами 28 армії. 9-10 березня вони переправились через Дніпро і визволили Берислав. За цю операцію 4 гвардійська механізована бригада та 109 гвардійська стрілецька дивізія отримали почесне найменування «Бериславських».

В боях за Херсон 11-13 березня відзначились 49-а гвардійська та 295-а стрілецька дивізії. Їм, а також 373-му артилерійському полку, 243-му окремому батальйону зв'язку, 773-му окремому радіодивізіону і 1-му авіатранспортному полку Цивільного повітряного флоту було присвоєне звання «Херсонських».

За героїзм і мужність, що були проявлені в боях за визволення Херсонщини **67** воїнів були удостоєні звання Героя Радянського Союзу, тисячі солдат та офіцерів 26 національностей були нагороджені бойовими орденами та медалями. На полях боїв за наш край загинуло, потонуло при переправі через ріки, пропало безвісти, померло від ран **47 тис.** бійців.

До видання вміщено фрагменти доповідей та фотодокументи Надзвичайних комісій з розслідування злочинів німецько-фашистських окупантів на території області, акти про злочини, спогади учасників та свідків подій, накази, розпорядження, об'яви німецької влади в газетах окупаційного періоду, листи остарбайтерів з Німеччини, письмові роботи школярів 1944-1945 рр. «Що я пережив під час окупації».

Всі архівні документи подаються мовою оригіналу із збереженням особливостей стилістики та орфографії.

1. Державний архів Херсонської області, ф. Р-1479, оп. 1, спр. 1, арк. 1-32.

2. ДАХО, ф. Р-2384, оп. 1, спр. 7, арк. 1-3.

3. Історія міст і сіл Української РСР. Херсонська область. - Київ: Голов. ред. УРС АН УРСР, 1972. - с. 50-55, 98.

4. Херсонская область в годы Великой Отечественной войны 1941-1945: Сборник документов и материалов. - Симферополь: Таврия, 1975. - 3-15 с.

ДОКУМЕНТИ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ТА РАЙОННИХ КОМІСІЙ З РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИХ ОКУПАНТІВ

*Страшною трагедією став для нашого краю 31 місяць нацистської окупації. За цей період було розстріляно **28,5 тис.** чоловік; на примусові роботи до Німеччини вигнано майже **37,5 тис.** чоловік, області завдано величезних матеріальних збитків, які оцінюються в суму близько **12 млрд.** карбованців (в цінах на 1941 рік).*

Загальну картину нацистських злочинів по області і по м.Херсону розкривають документи Херсонської обласної надзвичайної комісії по розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників, Херсонської міської та районних комісій.

Херсонська обласна надзвичайна комісія була утворена на підставі Указу Президії Верховної Ради СРСР від 2 листопада 1942 р., спільної постанови Херсонського обкому КП(б)У і виконкому обласної Ради 13 травня 1944 р., її очолив Федоров О.Ф., перший секретар обкому партії.

За підсумками роботи Херсонською обласною надзвичайною комісією про розслідування злочинів нацистських окупантів було підготовлено ґрунтовну, детальну доповідь, представлено до Державної комісії в Москву 47 532 акти; в тому числі акти про злочини та збитки по колгоспах, установах культури, мистецтва, релігійних громадах; акти про збитки, завдані громадянам. Всі акти склались у двох примірниках: один надсилався до Москви інший залишався в архіві комісії. Сьогодні у держархіві області зберігаються десятки томів цих актів, саме вони і використані у першому розділі нашого видання.

**З доповіді Обласної надзвичайної комісії
«Про підсумки збитків і розслідування злочинів німецько-фашистських
окупантів та їх спільників у Херсонській області»**

[1945 р.]

На основаниі матеріалов расследования, показаний очевидцев и фотодокументов, Областная Комиссия по учету ущербов и злодеяний установила, что на временно оккупированной территории Херсонской области Украинской Советской Социалистической Республики немецко-фашистские бандиты и их сообщники совершали массовые убийства советских граждан, угоняли их на немецкую каторгу, подвергали пыткам и издевательствам, разрушали и уничтожали имущество советского народа...

... За время своего пребывания на территории нашей области фашистские оккупанты расстреляли **28541** человек, замучили - **43589**, угнали в рабство **37499** ...

... С первых дней оккупации немцы начали розыски коммунистов, комсомольцев и преданных нашей Родине людей и учиняли над ними кровавую расправу. В г. Херсоне в первые дни были повешены рабочий консервного завода т. НЕГРЫЧ, ТИХОВЛЕС, коммунист ПРОЙДИСВЕТ, СОКОЛОВ Анатолий, братья ЗАПОРОЖЧУК, братья ЧЕРНЯК и т.д.

На консервном заводе № 1 в феврале месяце 1943 г. немцы повесили начальника пожарной охраны т. ЗЯБКО М. за помощь, которую он оказывал советским военнопленным. Палачи жестоко издевались над своей жертвой, несколько раз одевали петлю на шею.

Много граждан погибло в застенках гестапо.

Бывший директор консервного завода № 2 тов. СКВОРЦОВ был зверски замучен в гестапо. Экспедитор консервного завода тов. СЕМЕНОВ был избит гестаповцами и на всю жизнь остался калекой.

После расстрела группы советских граждан, будучи тяжело раненным из под трупов выбрался бывший заместитель директора завода им. Коминтерна – ГУБСКИЙ Л.А., работающий и сейчас на заводе.

Особенно жестокою расправу учинили немцы над еврейским населением. Прежде всего еврейское население было подвергнуто жестоким и унижительным пыткам. По распоряжению комиссара МАТТЕРНА от 2 января 1942 года все еврейское население города обязано было носить особый знак, представлявший собою круг, сделанный из ткани желтого

цвета, 5 см. шириной. Четвертый параграф вышеуказанного распоряжения гласит: «Знак нужно носить:

- а) на правой стороне груди,
- б) на середине спины,

на верхней одежде так, чтобы его было хорошо видно. От обязательного ношения этого знака освобождаются дети до 3 лет».

За невыполнение данного распоряжения гитлеровские бандиты грозили тюремным заключением или принудительными работами.

Так попиралось гитлеровскими мерзавцами человеческое достоинство. Еврейское население было сосредоточено в районе форштадтских улиц, в так называемом «гетто», откуда они не имели права выходить ни днем, ни ночью. Еврейское население выполняло самые тяжелые и унижительные работы: чистили уборные, перевозили груз, запрягаясь в повозки, тащили машины с выключенными моторами и т. д.

По показаниям очевидцев и произведенными расследованиями установлено, что осенью 1941 года в г. Херсоне было зверски замучено и расстреляно 10 тыс. человек из еврейского населения.

По словам очевидца МЕСТКОВСКОГО А.К.:

«Осенью 1941 г., день точно не помню, я заступил на дежурство по охране сада. День был сухой, теплый. Я сел под деревом и через некоторое время увидел, что со стороны сельхоззавода идет большой отряд вооруженных немцев. Часть охраняемого мною сада и прилегающий к саду противотанковый ров были оцеплены. В кругу оцепления невольным свидетелем был я. Часам к 9 утра к месту оцепления подошло 7 закрытых автомашин, из которых были высажены женщины, старики и дети. Привезенных на машине людей раздели и подвели ко рву. Подошел один немец и стал отбирать у женщин детей, поднялся невероятный душераздирающий крик и рев, немец достал из чемодана бутылку и подносил ее к носу ребенка, ребенок мгновенно умирал и его прямо на глазах родителей, бросали в ров. Взрослых женщин и стариков раздевали до белья, становили ко рву на колени и из автоматов расстреливали».

Так продолжалось несколько дней, немецкие изверги уничтожили, таким образом, 10 тысяч человек.

Очевидцы рассказывают, что невинные жертвы, прежде чем до них доходила очередь сходили с ума. Не только в Херсоне – во всех городах и селах области, таким образом, уничтожались советские люди только за то, что они были советскими гражданами...

... Среди расстрелянных имеются видные врачи, учителя. Врач-хирург Коган, гинеколог Айзеншток и др. Не выдержав издевательств покончили жизнь самоубийством доктор-ушник БОГУСЛАВСКИЙ вместе со своей

семьей (дочь, сын, жена) и известный всему городу крупный специалист-терапевт - доктор БАУМГОЛЬЦ.

Все имущество расстрелянных присвоили себе жандармы, полицейские гестаповцы и немецкие чиновники...

... Придя в г. Херсон, немцы создали биржу труда, при помощи которой вербовали «добровольцев». Был издан приказ об обязательной мобилизации людей в возрасте с 1920 по 1927 год. По всей области были слышны крики «добровольно» уезжающих в Германию. Люди прибегали к всевозможным способам, чтобы спастись от угона в рабство: вызывали экзему на теле, впрыскивали в кровь молоко, чтобы вызвать лишаи, отрубывали пальцы, обжигались и т.д... При отправке молодежи происходили душераздирающие сцены, те кто провожал и те, кого увозили, в отчаянии ломали себе руки, вырывали себе волосы, падали без чувств...

Жестоко издевались фашистские варвары над советскими военнопленными. В августе месяце 1941 года в Херсоне было сосредоточено большое количество советских военнопленных, которые были размещены в 3-х лагерях...

... Областной Комиссией установлено, что немецко-фашистские захватчики и их сообщники полностью уничтожили **12068** сооружений, из них **1771** здание промышленно-производственного назначения, **2942** жилых дома, **4619** животноводческих построек, **1631** строение складского хозяйства и торговых баз, **1105** прочих построек хозяйственного назначения.

Фашисты отобрали у колхозов и общественных организаций **3886507** центнеров зерна, **141983** центнера картофеля, **224813** центнеров овощей, **140133** головы крупного рогатого скота, **120645** свиней, **378615** голов овец и коз, **86385** лошадей, **1484526** голов птицы, **10381** пчелосемей; уничтожили и вывезли в Германию – **26473** сельскохозяйственные машины, **48240** единиц разного сельскохозяйственного инвентаря.

Гитлеровцы разграбили у граждан **59031** голову крупного рогатого скота, **865** лошадей, **19356** голов овец и коз, **22567** свиней, **652659** голов домашней птицы, **283803** центнера зерна, **123893** центнеров картофеля, **25582** центнеров муки, **8874** центнера других продуктов, уничтожили **3869/579140** кубических метров жилых и надворных построек и **57696** плодоносящих деревьев...

Державний архів Херсонської області (ДАХО), ф. Р – 1479, оп. 1, спр. 1, арк. 1, 23-25, 31, 32.



Місце масового захоронення жертв нацистських окупантів у Великолепетиському районі. Дослідження могил здійснено в 1944 р. ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 5, фото № 10.



Трупи розстріляних нацистами громадян м. Херсона. Виявлені при розкопуванні протитанкового рову біля с. Зеленівка в 1944 р. ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 1, фото № 1.



Зруйнований окупантами Херсонський хлібозавод. 1944 р.
ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 11, фото № 21.



Зруйнований ливарний цех Херсонського заводу сільськогосподарського машинобудування ім. Петровського. 1944 р.

ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 12, фото № 24.

Не подлежає огляденню 70

С В Е Д Е Н И Я

КІЛЬКОСТІ ДІМІВ КОЛХОЗНИКІВ В ХЕРСОНСЬКІЙ ОБЛАСТІ РАЗРУШЕНИХ
НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКИМИ ЗАХВАТЧИКАМИ І ЇХ СООБІЩНИКАМИ.

Найменування районів	Кількост. дімів	Кубатур. рав.дімів	Примечаніє
Генічеський район	132	25405	
Кахрвський "	96	19200	
Цюрупинський "	170	27655	
Калінінський "	80	15600	
Сивашський "	1	280	
Н.Троїцький "	12	4522	
Н.Сергіївський "	19	3177	
Чапдінський "	62	4136	
Н.Воронцовський "	220	7587	
Каланчацький "	12	2742	
Горностаєвський "	136	27100	
Бериславський "	195	39000	
Іванівський "	566	113200	
Херсонський "	133	23220	
Скядівський "	10	2372	
Б.Александрівський "	230	14173	
Б.Лепатихівський "	180	35660	
Голопристанський "	19	2865	
Белозерський "	115	70309	
ИТОГО	2338	442133	

ОТВѢТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАРЬ
КОМИССИИ

/п. НОРК /

Відомості щодо будинків колгоспників, зруйнованих німецько-фашистськими окупантами, за районами області. [1944 р.].

ДАХО, ф. Р - 1479, оп. 1, спр. 11, арк. 70.

З акту міської надзвичайної комісії з розслідування злочинів німецько-фашистських окупантів на території м. Херсона

Серпень – вересень 1947 р.

За 31 місяць свого господства в городі Херсоні німці совершили чудовищні злодеяння: умертвили десятки тисяч советських людей, жінок, дітей, стариків, військовоплених, тисячі дівчаток і юношей угнали в рабство в Німеччину, систематично совершали насильство над советськими громадянами, избивали їх, издевались всевозможними способами, грабили державну власність і майно громадянського населення, руйнували підприємства, комунальні споруди, школи і культурні установи.

Страшну расправу учинили німці над єврейським населенням міста, фашистські влади приказали всім єврейському населенню носити нашиті шестиконечні зірки. Єврейське населення було мобілізовано на важку в більшості випадків, принижувальну роботу. Воно повинно було чистити уборні, перевозити вантажі – запрягаючись в вози замість коней, тягти машини з виключеними моторами і т.д. Всі євреї були зганяні в райони Форштадських і прилеглих до них вулиць, в так звані ГЕТТО, звідки вони не мали права виходити ні днем ні вночі. Тільки в вересні 1941 року 8,5 тисяч осіб єврейського населення німці изверги расстреляли. Згідно численним свідченням встановлено, що дітей до 12 років німці умиляли отруйною рідиною, якою мазали дітям губи. Німці сбрасували в ями і засыпали землею також і тих, хто був ще живий і часто, після расстрелів земля над могилою ще довго шевелилась.

За час свого перебування в місті німці расстреляли до 10 тисяч єврейського населення.

В 7-ми кілометрах від міста, до війни працювала чудово обладнана психіатрична лікарня. Окуповавши місто Херсон гітлерівські палачи майно лікарни розграбували, а знайдених там на лікуванні 1200 душевнохворих расстреляли, сваливши їх в каменоломні.

За період окупації міста Херсона, гітлерівські злодеї расстреляли і замучили в гестапо до 17-ти тисяч мирних советських громадян.

На підприємствах були встановлені дуже важкі умови праці, робочий день тривав 12-14 годин, командували на підприємствах шефи-німці. Коли німці входили в цех, робочий повинен стояти по команді «мирно». За найменші провинності робітники избивались. Німець-шеф консервного заводу АЗЕЙНГУГ избил дівчину за те, що вона з'їла два помідори, німець-інженер ФІШЕР завжди ходив по цеху з нагайкою: був випадок коли він підозреваючи робітника ОРОВАТКО П. в крадіжці 2-х банок курячих консервів, жестоко избил його.

ИЗДЕВАТЕЛЬСТВА НАД СОВЕТСКИМИ ВОЕННОПЛЕННЫМИ

В августе месяце 1941 года в городе Херсоне было сосредоточено большое количество советских военнопленных, которые были размещены в 3-х лагерях: в обувной фабрике, в городской тюрьме и в школе № 28. Первый лагерь представлял из себя площадь огороженную каменным забором с проволочным ограждением. Вся площадь была изрыта рвами, в которых находились военнопленные. Рвы набивались людьми так, что можно было лишь стоять и в лучшем случае сесть. Военнопленных кормили одни раз в день, заваренными, а иногда размешанными в холодном виде отрубями, изредка попадалось гнилая сырая картофель. Полагалось каждому военнопленному 100 грамм хлеба в день, но он редко им попадал.

Население города стремилось помочь пленным, пытались передать им пищу, однако не редко за такие попытки женщины избивались. Гражданка ЯКУЖЕНКО Е.М., учительница ШАПОВАЛ Евгения Григорьевна были избиты немцами за передачу хлеба военнопленным. Часто немцы расстреливали тех пленных, которые принимали пищу от жителей города.

От издевательств, голода, холода и инфекций (тиф, дизентерия) погибало в сутки до сотни военнопленных. Мертвых, а иногда еще дышавших бросали через забор на кладбище, которое было устроено на городском мусорнике.

Возле лагеря в районе обувной фабрики насчитано до 90 общих могил. По инициативе священника ЗАКРИЦКОГО население привело могилы в порядок, там два раза служилась панахида при участии того же священника. На могилах жители поставили кресты, которые при отступлении были уничтожены немецкими извергами.

В лагере при тюрьме помещалось до 10 тысяч военнопленных, режим питания и отношение немецких палачей к военно-пленным были особенно зверскими. Пленные спали на цементном полу, зимой тюрьма не отапливалась. Врачебная помощь фактически отсутствовала. особенно страдали пленные от голода. Всякая попытка получить помощь извне жестоко наказывалась.

Жительница города СМЕТАНКИНА А.М. лично видела, как немецкий конвоир застрелил военнопленного за то, что тот поднял хлеб брошенный женщиной. Один военнопленный находясь на работах в порту, взял в карман кусочек угля, за что и был расстрелян.

Особенно свирепо расправлялись немцы с советскими моряками, попавшими к ним в плен. Безжалостно морили их голодом, раздевали зимой догола и водили на расстрел их со связанными руками, а также часто приковывали за шею друг к другу.

Зимой 1942 года немцы вели через Красный базар на расстрел 25 моряков, которые были босые и в одних трусах.

В мае месяце 1943 года из тюрьмы вывели на расстрел 130 моряков у которых были связаны руки. Идя на смерть они кричали: «УМИРАЕМ ЗА РОДИНУ, ЗА СТАЛИНА, СМЕРТЬ НЕМЕЦКИМ ОККУПАНТАМ».

Перед отступлением из города, с тем, чтобы замести следы своих преступлений, немцы выкопали несколько свежих могил, облили трупы специальной жидкостью и сожгли их.

Исходя из многочисленных показаний можно считать установленным, что гитлеровские разбойники голодом, издевательствами и расстрелами умертвили в городе Херсоне до **40000** человек советских военнопленных.

УГОН ГРАЖДАНСКОГО НАСЕЛЕНИЯ НА КАТОРГУ В ГЕРМАНИЮ

Прийдя в город Херсон, немцы создали биржу труда, через которую вербовали «добровольцев». Был издан приказ об обязательной мобилизации людей возраста с 1920 по 1927 год. За отказ ехать в Германию гитлеровцы повесили 6 советских девушек. Люди прибегали к всевозможным способам, чтобы спастись от угона в рабство: подкупали членов врачебной комиссии, вызывали экзему на теле, вспрыскивали в кровь молоко, чтобы вызвать лишай, отрубывали пальцы, обжигались и т.д. Например: девушка работница завода стеклотары **СТРЕЛЬЦОВА** Женя искусственно вызвала на руке огромный нарыв, подросток **УЛЬЯНОВ** Илья при помощи чеснока вызвал у себя рану на ноге, девушка **ФАДЕЕВА** Наташа морила себя голодом, не спала, чтобы доказать, что она «эпилептик».

За период оккупации немцами из города было вывезено в Германию до **15 тысяч** населения, среди них абсолютное большинство составляет молодежь.

При отправке молодежи, на вокзалах происходили душераздирающие сцены. Те, кто провожал и те кого увозили в отчаянии ломали себе руки, вырывали себе волосы и часто падали без чувств. Несмотря на цензурные рогатки, письма, полученные из Германии от советских девушек и юношей, характеризуют каторжные условия труда и жизни.

ОГРАБЛЕНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СОБСТВЕННОСТИ И ИМУЩЕСТВА ГРАЖДАН РАЗРУШЕНИЕ ГОРОДА И ПРОМЫШЛЕННОСТИ

На предприятиях фактическими хозяевами были шефы-немцы и их подручные, занимавшие командные должности. Они совместно грабили народное добро и увозили в Германию. На консервном заводе было 15 немцев. Здесь они имели свой склад с консервами, маслом, сахаром и другими продуктами. Здесь же имелась упаковочная, ежедневно отправляли в Германию десятки посылок.

Такое положение существовало и на других предприятиях.

8-го декабря 1943 года, немцы объявили эвакуацию города, в которой не давали возможности жителям взять с собой самое необходимое. За период

с 17-го декабря 1943 года по 12-е марта 1944 года в городе господствовал разгул немецкой жандармерии. Квартиры жителей, имущество учреждений и предприятий разграблены и увезены в Германию. Все ценное оборудование предприятий увезено в Германию, все что осталось сожжено или взорвано. Сожжены или взорваны следующие крупные заводы:

1. Консервный завод им. Сталина
2. Крекингзавод
3. Паротурбинная станция
4. Дизельная электростанция
5. Электростанция
6. Судобетонверфь
7. Элеватор
8. Завод стеклотары
9. Мотороремонтный завод
10. Жел. дор. станция, депо, мосты
11. Завод изготовления камышитовых досок
12. Водогонная станция с ее магистралями и водонапорной башней
13. Кирпичный завод
14. Хлопкозавод
15. Порт
16. Завод передвижных электростанций
17. Прядильная фабрика
18. Био-фабрика
19. Консервный завод им. 8-го марта
20. Хлебозавод
21. Мельница
22. Макаронная фабрика
23. Конфетная фабрика
24. Колбасный завод
25. Пивзавод
26. Разрушена вся электросеть и телеграфная сеть, почта, телеграф и телефон
27. Вывезено много ценного оборудования из медицинских учреждений

Взорвано и сожжено большое количество зданий города: городской театр, учебные корпуса, общежития и мастерские техникумов сельскохозяйственного, морского, дорожного, медицинского и т.д.

В центре города сожжены большинство зданий по улице Суворова, многие государственные учреждения, магазины и общежития. На окраине города сожжено 600 жилых домов.

ДАХО, ф. Р – 2384, оп. 1, спр. 7, арк. 1, 1 зв., 2, 2 зв., 3.



Один із зруйнованих житлових будинків м. Херсона. 1944 р.
ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 32, фото № 63.




Вигляд одного з цехів судозаводу ім. Комінтерну. 1944 р.
ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 13, фото № 26.

Акт

15 червня 1944 р. ми, нижесподписавшиеся
родились в составе през. Ковалевской
З. И. и члена Борзенко З. К. в при-
сутствии свидетелей: Плигеровой
Барбары Владимировны и Никищенко
Афанасия Кашкова пропавших по
Совдому справку № 12 - составили
настоящий акт о том, что
немецкими расстрелена семья
Якубсона Исаака 60 лет,
Якубсон Дася 55 лет, дочь его
Миша 38 лет, внуки - Гена 8 лет
и новорожденный недельный
ребенок и дитя Миши -
Иосиф - 30 лет 920 К

Подпись
членов комиссии
Свидетели: Плигерова Никитенко



**Акт про розстріл єврейської родини Якубсон у м. Херсоні
під час нацистської окупації. Акт складено 15 червня 1944 р.
ДАХО, ф. Р - 2384, оп. 1, спр. 2, арк. 142.**

Акт

145

5 червня 1944 года мы нижепод-
писавшиеся члены комиссии
в составе председателя комиссии
Иттенко М. В. члена комиссии
Игнавиченко И. И. свидетелей Проко-
пенко М. и Агеевой М. В. том, что в
мех месяце 1943 году убиты
были расстреляны, как еврейка
г-р. Прокопенко Беба Моисеевна 26 лет
проживавшая по ул. Колхозная № 53.
Кроме того её дети Прокопенко
Лена Алексеевна 9 месяцев и
Прокопенко Владимир Алексеевич
5 лет.

Все имущество было забрано убито.
Все данные подтверждают
свидетели:

1. Жалевы

2. Придонико

Подпись членов комиссии: М. Иттенко

Игнавиченко
Иттенко

Акт про розстріл єврейської родини Прокопенко у м. Херсоні
під час нацистської окупації. Акт складено 5 червня 1944 р.
ДАХО, ф. Р – 2384, оп. 1, спр. 2, арк. 145.



Підірваний та спалений німецькими окупантами Херсонський завод склотари. 1944 р.

ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 22, фото № 43.



Зруйнована будівля друкарні ім. Леніна у м. Херсоні. 1944 р.

ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 33, фото № 66.

Зі спогадів С.П.Сабурова про перебування в таборі військовополонених у м. Херсоні у 1941-1942 рр.

... Двумя этапами: Симферополь-Джанкой и Джанкой-Херсон мне с группой пленных удалось вырваться из Крыма. Из Джанкой нас поездом вывезли в Олешки. Строительство жел[езно]дорожной ветки Перекоп-Олешки не было окончено из-за войны. Семнадцать километров колонна пленных преодолела пешком. Строительство неоконченного участка немецкое командование вело, используя советских военнопленных. Несмотря на стоявшие холода, тысячи изнуренных людей с кирками, лопатами, носилками, железными ломом трудились на прокладке ж.д. полотна. Пленные работали на отведенных каждой группе участках. Здесь же и жили, в вырытых своими руками землянках...

... Ужасная картина, представилась взору, когда вышли на берег Днепра. Издали казалось, что на берегу навалены какие-то кучи. Теперь, подойдя близко, мы увидели штабели, штабели из мертвых человеческих тел.

Умерших от голода и непосильного, изнурительного труда советских военнопленных, работавших на строительстве ж.д. полотна не хоронили. Трупы складывали на берегу Днепра в ожидании весеннего паводка. Вешние воды, должны были смыть следы преступлений гитлеровцев.

Майор Виноградов толкнул меня в бок и тихо сказал: «Смотри, и не забывай». Такого не забудешь, если бы и захотел, не выкинешь из памяти...

... Колонна военнопленных входила в город Херсон. На тротуарах стояли жители и внимательно всматривались в лица проходивших. Желая помочь изголодавшимся пленным, они перебрасывали в колонну хлеб, вареный картофель. Херсонцы делились с пленными чем могли, может быть, отдавая свой последний кусок хлеба. Каждый брошенный кусок был объектом внимания десятков глаз военнопленных. Все съестное ловилось на лету и немедля препровождалось по назначению, в рот...

... Вскоре колонна подошла к воротам обувной фабрики, где размещался концентрационный лагерь. В лагере нас разбили на сотни, к каждой сотне прикрепили полицейского. Два раза в день выдавали пищу: утром баланду из горелой, пахнувшей керосином пшеницы, вечером паек хлеба...

... Решено было территорию лагеря посыпать речным песком. Каменский сам отобрал десять человек, которые в его сопровождении с ручной тележкой отправились к Днепру за речным песком.

За поворотом нашу группу догнали несколько женщин. Оказалось, что их сумки набиты хлебом, и они ждали случая, чтобы передать его пленным. Нагрузив тележку песком, каждый из нас переложил с земли, причитавшуюся порцию продуктов. Вместе с хлебом мы получили сушеные фрукты, махорку. Все десять человек с благодарностью смотрели на женщин. Пожимали собственные руки и кивая головой, мы благодарили женщин за их благородный поступок...

... По приказу начальника лагерной полиции, бывшего командира Красной Армии Петра Перевезенцева, все полицейские обзавелись короткими плетками. Высокий, худой, если не сказать тощий, всегда сутулившийся, он был воплощением зла. Своей жестокостью он превосходил солдат и офицеров немецкой лагерной комендатуры. Он бил пленных по всякому поводу и без всякого повода. Бил по чему попало и чем попало. Многие из пленных ходили со следами, оставшимися от его плетки, сплетенной из сыромятных ремней. Некоторые из пленных навсегда расстались с зубами, выбитыми его кулаком. Излюбленным приемом этого мерзавца, было избивание пленных ногами. "Провинившегося" пленного он несколько раз ударял кулаком или плеткой, предоставляя затем пленному право убежать от него. Пленный бежал, его догонял этот садист, норовя ударить свою жертву носком сапога в копчик или на бегу стараясь опрокинуть пленного ударом подошвы в спину. Обычно экзекуция такого рода оканчивалась для пленного весьма печально. Пленный или несколько дней отлеживался, не в силах встать, или уже никогда не вставал. На помощь приходили «санитары» из пленных, с носилками, а затем тележка на 4-х колесах, с которой мне дважды довелось побывать в Херсоне в поездке за речным песком. Мертвых пленных в лагере не хоронили. На тележке с небольшими бортами их вывозили за город. Каждый день эта "знаменитая тележка", нагруженная трупами умерших, делала несколько рейсов из лагеря за город, где трупы сваливали в противотанковый ров. К вечеру, когда все мертвые из лагеря были вывезены, трупы слегка присыпали землей. Будучи деспотом сам, начальник полиции того же требовал и от своих подчиненных... Полицейские глумились и издевались над пленными столько, пока им не надоедало избивать беззащитного, или их жертва не сваливалась на землю...

... Провожать пленных 25 июня 1942 года вышло почти все население города. Жители Херсона задолго знали об отправке пленных далеко на Запад, в Румынию. От них мы узнавали все подробности. До Николаева нас должны этапировать пешком. В Николаеве пять тысяч пленных должны быть посажены на корабли и доставлены по Черному морю. Во время шествия колонны пленных по городу все тротуары были заполнены Херсонцами.

При виде пленных многие женщины плакали, так будто провожали близких, дорогих им людей... Многие из них помогали советским воинам, попавшим в беду и оказавшимся в плену у врага, передавая им все, что можно было оторвать от себя и своей семьи: хлеб, сахар, табак, одежду. И пленных и мирных жителей, оказавшихся под ярмом немецких захватчиков объединяло чувство ненависти к врагу и всепобеждающая любовь к Родине.

ДАХО, ф. П – 3562, оп. 2, спр. 43, арк. 4-7, 13, 14, 23.



Зруйнований цех консервного заводу ім. 8-го Березня. 1944 р.
ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 19, фото № 37.



Загальний вигляд м. Херсона після визволення від окупації.
20 березня 1944 р.

ДАХО,

П

—

17027.

**З акту комісії з розслідування злочинів,
вчинених німецько-фашистськими окупантами
у м. Херсоні в районі пивзаводу по вул. Червоноstudentській
18 січня 1966 року**

КОМИССИЯ УСТАНОВИЛА :

1. Из архивных материалов и опроса очевидцев следует, что немецко-фашистские оккупационные власти с первых дней оккупации гор. Херсона и до момента его освобождения Советской Армией, т.е. в течение 31 месяца, начиная с 19 августа 1941 года, производили массовые расстрелы военнопленных Советской Армии и Флота, советско-партийного актива, партизан, участников подпольных антифашистских групп, а также евреев, цыган и других граждан. Одним из таких мест был район пивзавода в гор.Херсоне, по ул. Красностуденческой, где в декабре 1965 года при производстве строительных работ были обнаружены останки погребенных людей.

Из акта городской комиссии по расследованию злодеяний немецко-фашистских оккупантов, составленного в сентябре 1944 года известно, что в яме около пивзавода было расстреляно в 1944 году 8 рабочих, среди них: КЛИМЕНКО вместе с сыном Костей, МЕЛЬНИКОВ, МОЛОДЧЕНКО, СЕРГЕЕВ, ВЛАСТОПОЛОВ, ЛАГУТЕНКО.

В лагере при тюрьме находилось до 10000 военнопленных. Отношение к ним было особенно зверским. Пленные спали на цементном полу, зимой тюрьма не отапливалась. Врачебная помощь отсутствовала. Особенно страдали пленные от голода. Всякая попытка получить помощь извне жестоко наказывалась. Ни днем, ни ночью не прекращались пытки. Жители города наблюдали, как немцы мучили красноармейцев: заставляли голыми долго лежать на льду, по 2-3 часа стоять с поднятыми руками. Особенно свирепо расправлялись немцы с советскими моряками, попавшими к ним в плен. Их морили голодом, раздевали зимой догола и водили на расстрел со связанными руками, а также часто приковывали за шею друг к другу. Зимой 1942 года немцы вели через Красный базар на расстрел 25 моряков, которые были босые и в одних трусах.

От издевательств, голода, холода и инфекций (тиф, дизентерия) погибало в сутки до сотни военнопленных. Мертвых, а иногда еще дышавших, бросали в ров.

В мае 1943 года из тюрьмы вывели на расстрел более 100 моряков, у которых были связаны руки. Идя на смерть, они кричали: «Умрем за Родину», «Смерть немецким оккупантам». Перед отступлением из города Херсона, с тем, чтобы замести следы своих преступлений, немцы выкопали несколько ям, облили трупы специальной жидкостью и сожгли их.

Опрошенные граждане показали:

ПОЛТАВЧЕНКО Г.П. видела, как в январе 1942 года в ров за тюрьмой немцы выносили на носилках еще живых, но очень худых, раздетых военнослужащих, которые взывали о помощи.

ТИХОНОВА-ТЕРЕЩЕНКО К.И. рассказала, что в конце 1942 года немцы расстреляли ее брата, члена КПСС – ТЕРЕЩЕНКО-ГАЛКИНА Бориса Ивановича, партизана гражданской войны.

МОКРИНСКАЯ Елена Павловна, летом 1942 года видела, как немцы в большом рве за тюрьмой расстреляли около 20 военнопленных. Расстрелянных наспех засыпали землей. Среди засыпанных еще были живые, так как земля над ними «колыхалась, как волна» и покрылась кровью.

ШАПРАН В.В. рассказала, что ее мать СОЛОВЦОВУ Розалию Львовну в феврале 1942 года немцы расстреляли в яме у тюрьмы. Ей также известно, что детям еврейской национальности смазывали в гестапо чем-то губы и они умирали, а их трупы на автомашинах вывозили в ту же яму. Там же были расстреляны РОМАНЕНКО Семен Семенович, КОПЫЛОВ Владимир Тарасович, а также гражданин ХОМЕНКО Александр, его жена и двое детей. ШАПРАН В.В. видела, что у ям за тюрьмой очень много расстреливали евреев и цыган с детьми, военнопленных, партизан, коммунистов и других активистов...

...ФОМИН Н.С. видел несколько раз, как из гестапо на специальной автомашине на рассвете отвозили по 10-12 человек к ямам в районе пивзавода коммунистов и активистов, которых расстреливали. Среди расстрелянных был коммунист КОННИКОВ...

...МАТВЕЕВ И.П. был очевидцем, как немцы расстреляли двенадцати-шестнадцатилетних подростков, в том числе и его внука МАТВЕЕВА Григория Ивановича.

ДАНИЛЬЧЕНКО С.Т. видела, как осенью 1941 года или весной 1942 г. немцы вывели из тюрьмы 5 матросов, певших " Интернационал " и расстреляли их.

СТЕПАНОВА Е.А. видела, как летом 1942 года немцы конвоировали в тюрьму 14 подвод с цыганами - стариками, женщинами и детьми, всего около 50 человек. Затем их у ям расстреляли.

САРАНЧЕВА В.И. неоднократно видела, как немцы расстреливали людей у рва за тюрьмой. В августе 1942 года они расстреляли четырех молодых парней, которые отказались служить в немецкой полиции. Среди них был также партизан РОМАНЕНКО Семен Семенович, которому было 18-19 лет. У рва стояла виселица, на которой была повешена гр-ка БАРСУК и еще два парня. В 1941-1942 годах из тюрьмы систематически выносили на носилках и вывозили на повозках военнопленных, которых сбрасывали в ров и расстреливали.

УМЧУРЯН И.С. проживала недалеко от тюрьмы и видела, как немцы заставили наших военнопленных выкопать огромную яму за тюрьмой. В этом рву и возле него немцы систематически расстреливали советских людей. Осенью 1942 года она видела, как расстреляли большую группу

цыган с детьми. Однажды вечером немцы расстреливали много людей, а под утро к их дому приполз из рва раненый моряк в тельняшке. Моряк рассказал, что его расстреливали вместе с другими товарищами, но ему удалось доползти к их дому. УМЧУРЯН вместе со своей матерью перевязали ему рану, переодели и он ушел разыскивать партизан. Фамилии и имени она не помнит.

ЛОГВИН А.Ф. известно, что в начале 1942 г. немцы арестовали в плавнях 4 ребят - ЛОГВИНА Ивана Яковлевича, РОМАНЕНКО Семена, ПИЛИПЕНКО и КОПЫЛОВА. Их расстреляли у рва за тюрьмой.

...САВЧЕНКО П.П. заявила, что она в 1942 г. взяла в тюрьме девочку, дочь РОЦМАН Симы и удочерила ее. Мать девочки и два ее брата были расстреляны за тюрьмой...

...Таким образом, установлено, что в ямах и рвах в районе пивзавода немецко-фашистскими оккупантами было уничтожено несколько тысяч граждан, в том числе военнопленных Советской Армии и Флота, партизан, коммунистов, советских активистов, а также стариков, женщин, детей, евреев, цыган и других граждан.

2. Работы по извлечению костных останков производились с 28 декабря 1965 года по 12 января 1966 года. Земляные работы проводились на площади 1125 кв. мет. Глубина котлована, из которого извлечены костные останки, до 5,5 м. Всего было вынута 3375 куб. мет. грунта /см.схему/.

3. Из акта судебно-медицинской экспертизы № 1 ф.т. следует, что с 28 декабря 1965 г. по 12 января 1966 года эксперты Херсонского областного бюро судебно-медицинской экспертизы исследовали останки 1276 трупов мужского и женского пола в возрасте от 4-5 до преклонных лет. Согласно заключению экспертов, костные останки детей младше 4-5 лет могли не сохраниться в связи с давностью их захоронения. Всего было исследовано 81 детских черепов...

...Комиссия предлагает обнаруженные костные останки захоронить в братской могиле на центральном кладбище в городе Херсоне, установив обелиск с соответствующей надписью, которая напоминала бы многим поколениям советских людей о несчастьях и злодеяниях, причиненных нашему народу немецко-фашистскими захватчиками. Аналогичный обелиск установить на месте массового уничтожения советских граждан и военнопленных по ул. Красностуденческой, в районе пивзавода.

Настоящий акт передать областному комитету КП Украины и исполкому областного Совета депутатов трудящихся.

Председатель комиссии

Заместитель председателя Херсонского

облисполкома

[підпис] Л.ДАНИЛОВ

Директор областного архива

[підпис] Т.БОГДАН

Начальник областного бюро

судебно-медицинской экспертизы

[підпис] Л.БОГУСЛАВСКИЙ

Всього 17 підписів

ДАХО, ф. Р – 2384, оп. 1, спр. 9, арк. 8-13.



ДАХО, II – 855.



Паспорти та інші документи, знайдені в протитанковому рові – в місці масового розстрілу мирних громадян біля сіл Зеленівка і Рожнівка. ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 6, фото № 12.

**З акту дослідження людських останків,
виявлених при ритті котловану в районі Херсонського
заводу карданних валів**

20-30 березня 1966 р.

АКТ № 10 фт

ИССЛЕДОВАНИЯ КОСТНЫХ ОСТАНКОВ

С 20 по 30 марта 1966 года по предложению административной комиссии Комсомольского райисполкома города Херсона областной судебно-медицинский эксперт БОГУСЛАВСКИЙ Л.Г. и судебно-медицинский эксперт БУЧИНСКИЙ В.И. в помещении Херсонского областного бюро судебно-медицинской экспертизы исследовали костные останки трупов людей, извлеченных при рытье котлована в районе завода карданых валов в Херсоне, для решения следующих вопросов:

«1. Сколько человек было захоронено в месте извлечения костных останков?

2. Каким способом были уничтожены люди, скелеты которых исследовались?»

ОБСТОЯТЕЛЬСТВА ДЕЛА

Гражданка Терещук А.Н., проживающая по переулку Солдатскому № 14 показала, что осенью 1941 года она видела, как в Херсоне по ул.Перекопской немцы гнали колонну военнопленных моряков и солдат. Половина колонны была направлена в тюрьму, а вторую половину немцы загнали на территорию бывшей ветлечебницы (ул. Рабочая, Краснознаменная, Луговая и Пионерская). По ул. Луговой, напротив ул.Торговой находились ворота в лагерь. Лагерь был огорожен каменным забором с колючей проволокой. По углам находились сторожевые вышки с часовыми и прожекторами. Немцы военнопленных не кормили. Пищу тайком приносило местное население. Военнопленные были очень худыми «как скелеты», падали на ходу, разбивали себе лицо, однако кровь из ран не сочилась. Содержали военнопленных в траншеях, которые они сами себе вырыли. От непосильной работы, голода, холода и болезни много военнопленных умирало. Многих немцы расстреливали, а полицаи добивали палками. Хоронили трупы в могилах под забором со стороны ул. Пионерской. Были случаи, когда немцы засыпали полуживых людей.

Гр-н Грамм А.И., проживающий по ул. Рабочей № 56 показал, что лагерь был организован в октябре 1941 года после взятия немцами Крыма. В этот лагерь перегоняли моряков и солдат, взятых в Крыму в плен. Многие моряки были переодеты в солдатскую форму, но немцы их выявляли и расстреливали. Моряки были из г. Керчи, Бахчисарая и Севастополя. В первые дни моряков не расстреливали и кое-кого удалось выкупить из лагеря, но после осады Севастополя немцы расстреливали всех моряков.

Немцы военнопленных не кормили. Продукты доставляли жители Херсона и окрестных деревень. Раненые содержались в бывшей школе № 28

по ул. Нижней. Никакой медицинской помощи им не оказывали, не кормили и очень многие раненые там умерли. Хоронили военнопленных за забором лагеря по ул. Пионерской, где были вырыты квадратной формы котлованы. Котлованы эти располагались в три ряда. Часть военнопленных находилась в сараях для скота, в которых не было окон и дверей, а остальные жили в траншеях. Замерзших военнопленных складывали в штабеля под забором, а ночью перебрасывали через забор в котлованы. Трупы в котлованах складывали штабелями и присыпали землей. На вышках охрану несли крымские татары. Вход в лагерь и внутреннюю охрану осуществляли немцы, убежать из лагеря было невозможно. Немцы гоняли военнопленных в плавни на заготовку дров. Во время заготовки дров некоторым военнопленным удалось убежать. В начале организации лагеря гр-ну Петрашкину Егору удалось выкупить военнопленного по имени Владимир, который в настоящее время работает в парикмахерской по ул. Комкова.

Гр-н Куница М.И., проживающий по Солдатскому переулку № 3 пояснил, что в лагере находилось много моряков и пехотинцев среди них были русские, украинцы, узбеки, татары, армяне...

... Гр-н Кушнар Ф.И., проживающая по ул. Пионерской № 6 пояснила, что о лагере военнопленных она знает со слов матери, отца и брата. Ей известно, что здоровых военнопленных немцы отправляли в Германию. Кухни в лагере не было. Когда население начало приносить продукты для военнопленных, то немцы складывали в склад, а пленным не давали. Когда население об этом узнало, то продукты смешивали в бочках и в таком виде доставляли в лагерь, но даже в таком виде немцы принимали продукты всего несколько дней. Мать Кушнар-Грамм Анна Ивановна была в числе людей, помогавших военнопленным. Немцы ее арестовали, подвергли зверским пыткам, выбили зубы, вывихнули правую руку...

... Гр-ка Васюнина Ксения Прохоровна, прож. по Солдатскому переулку № 8, пояснила, что она неоднократно видела, как немцы гнали колонны военнопленных в лагерь. Среди военнопленных были девушки санитарки. Особенно ей запомнился случай, когда зимой 1941 года по ул. Рабочей немцы гнали пять совершенно раздетых, босых моряков, привязанных друг к другу колючей проволокой. На улице был сильный мороз. Один из моряков кричал: «Товарищи, бейте врагов, все равно победа будет наша, хотя мы и умрем. Помогайте пленным, кормите их, несите им у кого, что найдется!» Он кричал, а немцы его били прикладами автоматов. Моряков погнали в лагерь.

При рытье котлована под дом по ул. Луговой и Пионерской были обнаружены траншеи, в которых находилось большое количество человеческих костей. Указанные кости были извлечены и доставлены в областное бюро судебно-медицинской экспертизы для исследования...

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

На основании данных судебно-медицинского исследования КОСТНЫХ ОСТАНКОВ, извлеченных из рвов в районе строящегося дома по ул. Луговой и Пионерской в г. Херсоне, приходим к следующему заключению:

1. Костные останки принадлежат трупам 381 человека мужского пола.
2. На целых костях следов каких-либо повреждений не обнаружено. Отсутствие следов огнестрельных повреждений на костях не исключает возможности причинения огнестрельных ранений, так как рановые каналы могли находиться в мягких тканях (грудь, живот) тела.

ОБЛАСТНОЙ СУДЕБНОМЕДИЦИНСКИЙ ЭКСПЕРТ

[підпис]

Л.БОГУСЛАВСКИЙ

СУДЕБНОМЕДИЦИНСКИЙ ЭКСПЕРТ

[підпис]

В. БУЧИНСКИЙ

ДАХО, ф. Р – 1479, оп. 1, спр. 162, арк. 1, 1 зв., 2, 2 зв.



Страта радянських громадян на головній вулиці м. Херсона. 1942 р.
ДАХО. Фотоальбом № 2 злочинств та руйнувань, заподіяних німецько-фашистськими окупантами у м. Херсоні, арк. 7, фото № 13.

З акту про злочинства німецько-фашистських загарбників у Бериславському районі, Херсонської області

Березень 1944 р.

м. Берислав

26 серпня 1941 року Бериславський район, Херсонської області, було окуповано німецькими військами. Слідом за передовими німецькими військовими частинами до Берислава вступив загін СС, який здійснював кривавий терор у місті і районі.

Після визволення Бериславського району від німецько-фашистських загарбників комісія з представників партійних, радянських і громадських організацій та трудящих району провела огляд місць злочинів гітлерівців. Оглядом встановлено, що за 500 і 800 метрів на північ від Берислава біля скотобойні у двох балках знаходяться три могили завдовжки по 28 метрів кожні. Під час розкопок цих могил виявлені трупи чоловіків, жінок і дітей, що лежать щільно один до одного лицем вниз. На деяких трупах є рештки білизни.

Починаючи з осені 1941 року і аж до осені 1943 року есесівці та жандармерія водили сюди мирних радянських громадян і військовополонених на розстріл. Комісією встановлено, що гітлерівці тут розстріляли **1.202** радянських військовополонених і понад 400 мирних радянських громадян.

Радянських громадян розстрілювали групами по 10-15 чоловік. Перед розстрілом німці роздягали їх до білизни, а потім зганяли до балки, де примушували лягати лицем вниз. Після цього двоє гітлерівців проводили розстріл в упор з автоматів. Потім до балки зганяли нову групу радянських громадян, теж примушували їх лягати лицем вниз на ще теплі трупи і розстрілювали. Багато жертв зазнавали тяжких поранень і їх було закопано живими.

10 вересня 1941 року було розстріляно 87 громадян села Новий Берислав за 500 метрів на схід від села.

25 вересня 1941 року в селищі № 33 (колгосп ім. Кагановича, Н. Каїрської сільради) було розстріляно 13 мирних громадян - чоловіків, жінок, стариків і дітей. Трупи було кинуте у колодязь.

У Качкарівці німецько-фашистські окупанти розстріляли 40 місцевих селян. У жовтні 1941 року в цьому ж селі німці захопили і розстріляли 7 партизанів.

У вересні 1941 року поблизу села Козацьке німці спіймали і розстріляли двох комуністів. П'ять діб лежали в полі трупи розстріляних, і німці не дозволяли родичам ховати їх. В цьому ж селі у вересні і на початку жовтня 1941 року німці розстріляли сім'ю Мазур - 3 дорослих і 3 дітей віком від 3 до 7 років. Звір'ячу розправу вчинили німці 5 вересня 1941 року, розстрілявши 24-річну колгоспницю з її 4-місячною дитиною ...

... У Бериславі німецько-фашистські окупанти висадили в повітря, спалили і зруйнували: будинок райвиконкому, лікарню, медшколу, агротехнікум, банк, млин, електростанцію, водогін, театр, кіно, МТС. У Бериславі всі комунальні та приватні будинки зазнали повного або часткового руйнування. Такі ж руйнування проведені по всіх населених пунктах району.

Злочинства німецько-фашистських загарбників на Херсонщині (Документи і матеріали), - Херсон: видавництво «Наддніпряньська правда», 1948, С. 25-27.

А К Т

✓ 1944 года 2 дня сентября месяца город Берислав

✓ Комиссия содействия Бериславского района, Херсонской области по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников в составе: Председателя Павловского И.М., членов: Голованова И.М., Дармостана Б.С., священника Бухалова А.Я., Тутана М.М., Галочка М.В., Матвеевко, Гончаровой О., Минеева А.В., Пастухова, составили настоящий акт в нижеследующем:

Сего числа комиссия производила осмотр мест злодеяний немецко-фашистских оккупантов. Осмотром установлено, что в 500 метр. севернее города Берислава на дне балки около скотобойни в два ряда, один против другого, длиной 28 мтр. тянутся два бугра, при раскопке в трех местах этих бугров площадью по 1,5 квадратных метров обнаружено 21 совершенно разложившихся трунов, среди них два детских труна 8-10 лет, три труна мужчин и 16 женских, все труны лежат в один ряд, плотно друг у другу вниз лицом. На некоторых трунах видны остатки нижнего белья. На трунах в области затылочной части головы наблюдаются следы огнестрельного повреждения, по мнению судебно-медицинского эксперта, повреждения причинены огнестрельным оружием, типа автомат.

Фрагмент акту про розстріл нацистами мирних громадян біля м. Берислава у 1944 р.

ДАХО, ф. Р – 1479, оп. 1, спр. 37, арк. 5.

**З актів про масові розстріли нацистськими окупантами
єврейського населення в Калінінському районі
(нині територія Бериславського та Великоолександрівського
районів) Херсонської області**

1944 р.

с. Калінінське

Комісія в складі представників партійних, радянських, громадських організацій і колгоспників, створена на території Калінінського району, після його визволення радянськими військами від німецько-фашистських окупантів, розслідувала та встановила факти винищення мирного населення, нечуваних знущань та насильств над радянськими громадянами. Маючи численні документальні дані, матеріали опитування місцевих жителів, акти розкриття могил, комісія має можливість відтворити жахливу картину фашистських злочинів.

Протягом 10 днів з 16 по 25 вересня 1941 року каральний загін СС провадив масове винищення населення на території Шолом-Алейхемівської сільради. За 25 кілометрів від колгоспу ім. Комінтерну біля покинутого колодязя німці розстріляли 193 громадян, в тому числі 83 дітей. Трупів розстріляних було кинуте в колодязь.

За 3 кілометри від колгоспу «Піонер» німецько-фашистські мерзотники розстріляли 120 жінок і дітей.

Гітлерівці повісили 16-річного підлітка з колгоспу «Серп і молот» біля приміщення контори колгоспу.

3 вересня 1941 року на території Ворошиловської сільради, німецькі солдати і офіцери живими кинули, в колодязь 130 радянських громадян, а потім закидали їх гранатами, і у той же день поблизу села Червоноармійське було розстріляно 16 мирних радянських громадян і кинуте у колодязь глибиною 15 метрів. Серед розстріляних – родина колгоспника Кузнецова (дружина Катерина та двоє малят – Любов і Валентина).

У селі Штерендорф гітлерівці розстріляли 340 радянських громадян. Трупів розстріляних виявлено в силосній ямі на 21 ділянці за 100 метрів від колгоспної контори.

За 60 метрів від Калінінського виноградинка у протитанковому рові фашисти розстріляли 996 чоловік; у колодязі за 2 кілометри від села Калінчук, виявлено трупи розстріляних 25 чоловіків і 17 жінок.

За 3 кілометри від села Бобровий Кут німецькі варвари розстріляли і кинули в колодязь 917 радянських громадян.

За 2,5 кілометра від Калінінського зернорадгоспу у вапняковій печі виявлено трупи 23-х по-звірячому закатованих радянських громадян. На трупах сліди витончених садистських знущань — у більшості зірвана шкіра з обличчя та відрубані кінцівки рук і ніг.

18 вересня 1941 року за розпорядженням німецького коменданта все єврейське населення с. Чкалово було пограбовано і розстріляно. Трупи розстріляних були кинуті у колодязь.

На території колгоспу імені Сталіна біля покинутого колодязя німецько-фашистські бандити розстріляли 113 громадян, серед них—40 жінок і 53 дітей.

Розкриттям могил, вилученням трупів з колодязів встановлено, що у багатьох жертв німецько-фашистських людожерів відрубані кінцівки, викручені руки. Це стверджує, що кати скидали в колодязі свої жертви живими, рубали їм пальці, кидали на них гранати, завалювали каміннями.

За попередніми, далеко неповними даними, на території Калінінського району гітлерівці по-звірячому убили і закатували до 4000 мирних радянських громадян.

Встановлено, що за період окупації німці вигнали на каторгу до Німеччини 1.465 громадян району.

Окупанти пограбували та знищили майно колгоспів і колгоспників, заподіявши збитків радянському народові лише по Калінінському району на суму 332 мільйони 242 тисячі 906 карбованців.

Злочинства німецько-фашистських загарбників на Херсонщині (Документи і матеріали), - Херсон: видавництво «Наддніпрянська правда», 1948, С. 27-29.

А К Т

1944 года 4 Октября.

✓ 23

Комиссия содействия В.Кутского с/совета Калининского р-на, Херсонской области по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков и их сообщников в составе: председателя Т.КУЗНЕЦОВА Н.А. и членов комиссии Т.Т. СОЛОВЬЕВОЙ Е.С. и ШПАРЕВОЙ вставили настоящий акт о нижеследующем:

Сего числа комиссия производила осмотр места злодеяния немецко-фашистских оккупантов.

Осмотром установлено, что в 3-х километрах от села В.Кут на Евгнновской степи севернее села В.Кут в колодязь брошены трупы людей. За давностью расстрела с 1941 г. 16 октября раскопки невозможны было производить. Путем опроса жителей села В.Кут установлено, что убитых граждан оказалось 917 человек из них 717 мирных жителей и двести человек, приехавших из Бессарабии, именами фамилий которых не установлено.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ КОМИССИИ	/КУЗНЕЦОВ /
ЧЛЕНЫ КОМИССИИ:	/ СОЛОВЬЕВА /
	/ ШПАРЕВА /

Акт про злочини нацистських окупантів, вчинених в Калінінському районі Херсонської області. Складено 4 жовтня 1944 р.
ДАХО, ф. Р – 1479, оп. 1, спр. 54, арк. 23.

А К Т

10 Октября 1944 года.

Комиссия Фрайлебенского с/совета в составе НЕМЧУН Ф.Ф., СОЛОНЕЦКИЙ Ив. и МАТВЕЕНКО К.Л. по расследованию злодеяний немецко-фашистскими захватчиками на территории сельсовета установила нижеследующие злодеяния немецко-фашистских захватчиков:

1. В Сентябре 1941 года на территории сельсовета было 78 человека / мужчины, женщины и дети/, эвакуированные из Бессарабии. Немцы ограбили их, отвели к колодцу, находящемуся в 6 клм. от поселка Юдендорф и там просили их живыми в колодец, исполнителем этого приказа СС был полицейский ВАККА ФЕДОР.

2. 18 сентября 1941 года по распоряжению начальника, фамилия неизвестна, собрали все еврейское население Фрайлебенского с/совета в здание школы числом 416 человек, отвели к тому же колодцу, там расстреляли их и трупы бросили в колодец, расстрел производили немцы, а трупы бросали в колодец Вака Федор и Костек Наум.

3. В декабре м-це 1941 года около поселка Фрайлебен полицейский Соколан Иван задержал раненого красноармейца жителя с. Фрайлебен отвел его в районную комендатуру и там его расстрелял.

4. После уничтожения еврейского населения в Фрайлебенском с/совете, на территории последнего появилась одна еврейская девушка, которую полицейские Вака Ф и Соколан расстреляли в селе Фрайлебен.

5. 18 сентября 1941 года ночью один старик еврей, спасаясь от немцев, сбежал в лесопосадку, за ним погнался ТОВСТЫЙ Гавриил нагнал и побил, поломал ребра и оставил его мертвым, но старик ожил.

6. За период оккупации угнано в немецкое рабство 105 человек, виновники за угон в рабство офицер Плезь и комендант Гофман.

В чем и составлен настоящий акт. -

КОМИССИЯ

/подпись/

Акт про злочини нацистських окупантів, вчинених в Калінінському районі Херсонської області. Складено 10 жовтня 1944 р.

ДАХО, ф. Р - 1479, оп. 1, спр. 54, арк. 22.

**Пограбування німцями науково-дослідного
інституту Асканія-Нова.
З оперативного зведення Радінформбюро
за 23 листопада 1943 р.**

Німецька окупаційна влада планомірно винищувала заповідник і науково-дослідний інститут. Гітлерівські мерзотники часто влаштовували в зоопарку заповідника полювання. Найцінніші екземпляри тварин німці вивезли до Німеччини, а більшу частину винищили. Німці знищили зубро-бізонів, антилоп рідкісних видів, оленів, ланей, представників пташиного світу - фазанів, лебедів, австралійських фламінго та інших. Перед відступом німецькі солдати і офіцери обходили вольєри та загони і розстрілювали з автоматів птахів і тварин. Не маючи можливості, через поспішний відступ, винищити всіх тварин, фашистські вандали розірвали танками сітки великого загону і випустили решту тварин у степ. Двоє коней Пржевальського (з трьох, що були в заповіднику) вивезено до Німеччини, а третього - вбито. Гітлерівці розграбували багатющий музей, вивезли до Німеччини колекції чучел тварин і птахів. Все, що громили не встигли вивести з собою, вони порізали багнетами і ножами. Фашистські варвари розгромили наукову бібліотеку, що налічувала понад 25 тисяч книжок російською та іноземними мовами, спалили і знищили рідкісний гербарій, що налічував до 1000 видів рослин, та багатющу колекцію комах. Бандити витоптали ботанічний сад і порубали рідкісні екземпляри дерев. В результаті хазяйнування німців заповідник Асканія-Нова розгромлено.

У зоопарку німецько-фашистські кати неодноразово влаштовували страти радянських громадян. Тут вбивці розстріляли понад 200 мирних жителів. Понад 300 чоловіків і жінок з селища Асканія-Нова німецькі работоргівці вигнали на каторгу до Німеччини.

Німецько-фашистські вандали поставили собі за мету розграбити культурні багатства і цінності, створені радянським народом, знищити плоди праць радянських вчених, спрямованих на благо нашої Вітчизни. Фашистські варвари і громили повинні понести сувору і заслужену кару.

Злочинства німецько-фашистських загарбників на Херсонщині (Документи і матеріали), - Херсон: видавництво «Наддніпряньська правда», 1948, С. 39-40.

Список		
расстрелянных, повешенных и замученных немцами на территории Голопристанского совета во время оккупации.		
Имя и фамилия	Какой смертью пострадал	Примечание.
Айтер Моисей Саманюкович	расстрелян.	
Айтер Дора Иосифовна	— " —	3 ^о е малолетних детей
Айтер Яков Саманюкович	— " —	
Айтер Лида Григорьевна	— " —	
Поллак Самуил Харитонович	— " —	
Поллак Елизавета Григорьевна.	— " —	
Бегун Борис Маркович	— " —	
Бегун - жена	— " —	1 малолетний ребенок.
Левенберг Давид	— " —	
Левенберг Лида	— " —	
Позюмен Бурьяна	— " —	1 малолетний ребенок.
Мойкович Симон Маркович	— " —	
Бабик Григорий Степанович.	— " —	
Окунь Анна.	— " —	
Гейшварманг - жена	— " —	2 ^о е малолетних детей
Розенцлаг Ревекка Давыдовна	— " —	
Кыпанова Юлия	— " —	1 малолетний ребенок.
Розенцлаг	— " —	
Розенцлаг Исаак Тингусович	— " —	
Розенцлаг Феодосия	— " —	
Айтер Георгий	— " —	
Цибулькин Петр Осипович	— " —	
Бедоб Васил Петрович	повешан.	
Бидаренко	повешан.	
Сидоренко	повешан.	
Чернов Иван Степанович	расстрелян.	
Сонгаров Дмитрий Прохорович	замучен	
Иванченко Юрий Иванович	замучен.	
Кодий Людмила Семенович	расстрелян.	
Беричанский Данил Савельевич	— " —	2 ^о е малолетних детей.
Аренгольд Яков	— " —	
Аренгольд Уиора	— " —	2 ^о е малолетних детей.
Билурко Анатолий	— " —	1 малолетний ребенок.
Якоб Вера	— " —	
Мозесон Борис.	— " —	

Список громадян Голопристанської сільради, що загинули від рук нацистських окупантів. Складено у 1944 р.

ДАХО, ф. Р – 1479, оп. 1, спр. 121, арк. 2 зб.

Протокол опроса

III

1944 года сентября 10 дня я глен районной комиссии содействий по расследованию и установлению злодеяний совершенных немецко-фашистскими захватчиками на территории Скадовского района Херсонской области Абакумов сего числа опросил колхозницу Вайнтриб Гайтлану Дмитриевну колхоза „Найдорф“ Лениндорского с/с которая о совершенных злодеяниях немецко-фашистскими захватчиками показала следующее:

В 1941 году когда был массовый расстрел евреев, и вот к нам в поселок „Найдорф“ 2^{го} октября 1941г приехали две грузовые машины где были немецкие извержессы и несколько человек с полицией Фухаренко, Троконов а больше их сралишии низною и вот они по поселку ходят и собирают всех евреев, русские небыло, они все были на работе в степи, а евреи все были дома, потому что это у них был какойто праздник. Меня дома тоже небыло, была на работе в поле, и вот среди нас была женщина которая на поселок покармитъ ребенка, когда мы видим она бежит из-за му россиявила руки, волосы распущила, бежит и кричит „идите сюда“ но мы нагали бежать к ней - прибежали, а она немоет и слова сказать, потом нейного отошла и какбудто сошла с ума и шей глазами кого-то, а потом, как крикнет „Гайтлана Дмитриевна! это к Вам касаетая“. Мне сразу стало плохо, я

упала, потім мене привели в густий ліс, а потім
в поселок, так, дійсно всі євреї були
согнані к етим двом машинам. Я побігла
к німецькому молодцю і кричу „и я породу с
мужем, матерю и ребенком“ он у мене взяв
паспорт посмотрел и сказал „Вушь види доми“
я кричала, волосы на голове рвала, а они мене
еще тогда и побили. Но все-же когда их взяли
то я шла все время за ними, потом их привезли
в поселок „Ленинград“ и закрыли в школу потом
9 Октября 1941 года на рассвете в 5 часов 30 минут
их вывели за поселок и расстреляли в селосном
ямах. Но были их так унесено, некоторых только
ранили, некоторых ударил прикладом палочки
забейт и бросает в яму. Там были и стоны и
крики „добейте“. И вот когда они паразиты окончили
стрельбу, потом начали звать русских людей и
заставили зайти их земли. Вот он одному говорит „влез
в яму и разломил их“, он влез, когда его за ногу одна
немецкая танкетка, он не мог этого выдержать и
получил разрыв сердца, потом немец шото
влез сам и начал с ними разлапываться.
Да! когда они паразиты стреляли то за каждую
минуту минут шото пили, и вот подходит к нему
5 летний мальчик и говорит „дядя остав нас, мы
хотим жить“. А немец как крикнет „А! Там ты,
куда еще жить хочешь“ как побегал к нему подбе-
рнул его сапогом прямо в яму, и смеется „вот, тебе
говорит, там лучше будет.“ И так я уже незнаю
кто мене привел домой.

к сестру: Вайтгуб.

Апрель

Антон

Протокол опитування свідка щодо злочинів німецької окупаційної
влади на території Скадовського району. Складено 10 вересня 1944 р.

**НАКАЗИ, ОБ'ЯВИ, РОЗПОРЯДЖЕННЯ
НІМЕЦЬКОЇ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ
В ХЕРСОНСЬКИХ ГАЗЕТАХ 1941-1944 рр.**

З перших тижнів окупації Херсона німецька влада розпочала випуск газет. На базі редакції херсонської газети «Наддніпрянська правда» стала друкуватись газета «Голос Дніпра», трохи пізніше в Херсоні виходить ще одна газета – «Наш путь», у Генічеську видавалась газета «Азовский вестник».

Ці періодичні видання використовувались гітлерівцями як засіб агітації та пропаганди, впровадження «нового німецького порядку», а також для залякування місцевого населення та примушування працювати на Третій Рейх.

**Фрагменти газет, що видавались в Херсоні
німецькою окупаційною владою в 1941-1944 рр.**

ДАХО, фонд науково-довідкової бібліотеки. Газети «Голос Дніпра», «Наш
путь». 1941-1944 рр.

12

Голос Дніпра

ХЕРСОНСЬКИЙ ЩОДЕННИК

Ч 2. Рін видання I. Херсон, понеділок, 22 вересня 1941 року Ціна примірника 30 коп.

Німецькі війська над Азовським морем

Геройський вчинок німецької піхотної дивізії на північному сході
від Херсону.—Збито 39 англійських літаків над побережжям Ламаншу.—
Німецьке воєнне звітлення з 21 вересня

<p>Дальші бої під Левінградом</p> <p>У боротьбі за лінію укріплень коло Левінграда відділи німецьких сил про- тигом 18-го вересня посунулися далі вперед. На відтинку однієї дивізії ні- мецька піхота по завязаному бою зай- няла більшу місцевість і цим встано- вила зв'язок з сусідніми з'єднаннями. На відтинку сусідньої дивізії більшови- ки розпочали сильний наступ піхоти, якій допомагали панцирні колони най- тяжкого типу.</p>	<p>З Головної Квартири Фірера, 21-го вересня. Верховне Воєнне Командування повідомляє: На південному крилі німецького нападного фронту досягнуто Азовського мор'я. Умовою для цього був геройський вчинок однієї піхотної дивізії, яка зробила, серед найтяжчих умов, перехід через широке річище нижнього Дніпра біля Берислава, 60 кілометрів на північний схід від Херсону та вперто здержувала всі протинаступи.</p> <p>Винищування противника, замкненого на просторі на схід та на південь від Києва, продовжується. Німецькі з'єднання, що були пробитися із заходу в Київ, посунулися через Дніпро на схід і злучилися із силами, що напали через Десну з півночі. Завзяті спроби ворога прорватися не вдалися. Кількість полонених та добічкі зростає щогодини.</p> <p>Відділи воєнного флоту посунулися глибше в Фінську затоку, сирігнали обруч замкнення мінами та забезпечили цій операції проти бач...</p>	<p>Москва й Одеса під бомбардуванням</p> <p>Вночі під пелюдою, 20-го вересня ні- мецькі бойові літаки успішно бомбарду- вали важливі частини та постачальні підприємства в Москві. Було помічено більше пожеж у середній місті. Інший повітряний напад був спрямований на приставські споруди та оточені вій- ська в Одесі.</p> <p style="text-align: right;">Господарське життя</p>
--	--	--

**ХТО ВІДМОВЛЯЄТЬСЯ ВІД РОБОТИ,
СЛУЖИТЬ БІЛЬШОВИЗМУ,
САБОТУЄ ЖИТТЯ СВОЄЇ РОДИНИ Й ХОЧЕ НЕ ЖИТТЯ,
А ЗНИЩЕННЯ.**

Розпорядження

про відмічення знаками жидів та осіб частково жидівського походження

§ 1

Кожен жид або особа частково жидівського походження, що перебуває в Області Херсонського комісаріату, мусить носити особливий знак.

§ 2

Згідно з цим розпорядженням вважається:

а) за жиду, той хто походить від двох, жидівських по національності сторін.

в) за особу частково жидівського походження той, хто походить від однієї жидівської за національністю батьківської сторони.

§ 3

Знак уявляє собою коло, зроблене з тканини, жовтого кольору, у 5 см. завширшки.

§ 4

Цей знак належить носити:

а) на правій стороні грудей,

в) на середині спини

на верхньому одягові так, щоб його було добре видно.

§ 5

Від обов'язкового носіння знака згідно з цим розпорядженням звільняються: діти віком до 3 років.

§ 6

Хто буде виявляти протидію цьому розпорядженню, або іншим розпорядженням або постановам, виданим з метою проведення даного розпорядження, буде каратись ув'язненням або грошовим штрафом. Замість ув'язнення може бути застосована надсилка до примусових робіт.

§ 7

Дане розпорядження вступає в силу з дня його опублікування.

Херсон, 2 січня 1942 року.

Обласний Комісар
БЕРЕНС

Verordnung

über Kennzeichnung von Juden und Judenmischlingen.

§ 1

Jeder Jude oder Judenmischling, der sich im Gebietskommissariat Cherson aufhält, hat ein besonderes Kennzeichen zu tragen.

§ 2

Im Sinne dieser Verordnung gilt
a) als Jude, wer von zwei,
b) als Judenmischling, wer von einem der Rasse nach judischem Elternteil abstammt.

§ 3

Das Kennzeichen besteht aus einer 5 cm breiten gelben Stoffscheiße.

§ 4

Das Kennzeichen ist

a) auf der rechten Brustseite
b) auf der Mitte des Rückens
des obersten Kleidungsstückes gut sichtbar zu tragen.

§ 5

Von der Kennzeichnungspflicht im Sinne gegenwärtiger Verordnung sind befreit:

Kinder im Alter bis zu 3 Jahren.

§ 6

Wer gegenwärtiger Verordnung oder den zu ihrer Durchführung erlassenen Verordnungen oder Verfügungen zuwiderhandelt, wird mit Gefängnis oder Geldstrafe bestraft. Anstelle von Gefängnis kann auch auf Zwangsarbeit erkannt werden.

§ 7

Gegenwärtige Verordnung tritt mit ihrer Veröffentlichung in Kraft.

Cherson, den 2. Januar 1942.

Der Gebietskommissar
gez. Behrens

НАКАЗ

З 30-го вересня 1941 року по місту Херсону введена загальна обов'язкова явка до Біржі праці всіх безробітних, як чоловіків так і жінок для відмітки

та надсилки на роботу.

Дні явки та черга встановлюються щоденно з 7 год. 30 хв. в такому порядку:

Для чоловіків:

по понеділках літери А, Б, В, Г,
« вівторках ««« Д, Є, Ж, З, І,
« середах ««« К, Л, М, Н, О,
« четвергах ««« П, Р, С, Т, У, Ф,
« п'ятницях ««« Х, Ч, Ш, Щ, Ю, Я

Для жінок:

по понеділках літери А, Б, В,
« вівторках « Г, Д, Є, Ж, З, І,
« середах « К, Л, М, Н, О,
« четвергах « П, Р, С, Т, У, Ф,
« п'ятницях « Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ю, Я.

Особи, що порушили цей наказ, будуть суворо покарані.

Директор Біржі праці

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

Сільгоспкомендатура зобов'язує всіх осіб м. Херсона, що мають власну тяглову силу, з'являтися на роботу на вулицю Декабристів № 37 (кол. Коопгужтранс) з 7 годин ранку щоденно.

Особи, які порушують це розпорядження, будуть притягнені до відповідальності, а їхні коні та транспорт будуть конфісковані.

СІЛЬГОСПКОМЕНДАТУРА

РАСПОРЯЖЕНИЕ

Все лица рождения 1927 и 1926 годов, которые прошли 13 и 14 сентября Комиссию и признаны годными для поездки на работу в Германию, обязаны явиться с вещами для отправки в Германию в субботу, 25 сентября, в 7 часов утра, на вокзал.

Неявившиеся в указанный срок, будут признаны саботажниками и врагами немецкого народа и преданы суду.

Областной Комиссар
п. п. д-р ГАЙСТ

Українці на праці у Німеччині



●══════════

ВІДОЗВА ДО НАСЕЛЕННЯ ХЕРСОНА

1) Військовополонені, які ще проживають в Херсоні та в його околицях у чужих або у своїх родичів і не мають встановлених відпускних документів, мусять негайно з'явитись в табір військовополонених міста Херсона; у протилежному випадку вони мусять чекати на найсуворіше покарання.

2) Мешканці Херсона та його околиць, які укривають військовополонених, що не мають встановлених відпускних документів, тим самим підлягають найвищому покаранню. Вони зобов'язані негайно відмовляти військовополоненим, які шукають пристанища, та надсилати їх до табору полонених або негайно повідомляти табір з тим, щоб їх туди взяти.

Комендат табору Херсона
Ортскомендант
Штадткомісар

ПОВІДОМЛЕННЯ

МЕШКАНЦІ ХЕРСОНА!

Неодноразовими відозвами ми ставили перед Вами вимогу віддати в наше розпорядження вашу робочу силу з метою відбудови областей, що зазнали руйнування в наслідок війни. Більшість з Вас не ухилилася від виконання наших вимог. Але в багатьох випадках виявлене безпідставне ухилення та нехтування розпоряджень німецького керівництва.

Через те, що всі поліцейські попередження цих осіб, які виявляли себе саботажниками в роботі, не були ними прийняті серйозно, сьогодні одного такого ухильника від роботи **Павла Зайкіна** з причин виявлення ним опору розпорядженням німецького керівництва та за спробу саботажу **розстріляно** за постановою військового суду.

Херсон, 14 листопада 1941 р.

Ортскомендант

BEKANNTMACHUNG

Für die Verbreitung des am 5. 1. 1942 abgenommenen Flugblattes sind untenstehenden Kommunisten als Geißel öffentlich durch Erhängen hingerichtet worden:

1. Daunduk, Pawel
2. Krawschink, Grigorij
3. Fisynko, Mathes
4. Kopeikin, Alexander
5. Negrisch, Leonid
6. Projdiswit, Wassilij

Cherson, den 10. I. 1942.

Der Stadtkommissar.

ПОВІДОМЛЕННЯ

За розповсюдження агітаційних більшовицьких листівок, які знайдено 5. I. 1942, нижче наведених комуністів, як заручників, засуджено до смертної кари через повішення на прилюдному місці:

1. Давндук Павло,
2. Кравшінк Григорій,
3. Фісинко Матвій,
4. Копейкін Олександр,
5. Негріш Леонід,
6. Пройдисвіт Василь.

Херсон, 10 січня 1942 р.

КОМІСАР МІСТА

НЕВІЛЬНИКИ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ

*Нацистська окупаційна влада використовувала Україну як основне джерело робочої сили для промисловості та сільського господарства Третього рейху. **2,3 млн** остарбайтерів (східних робітників) з України працювало під час війни в Німеччині та Австрії.*

*З населених пунктів по території Херсонської області були вивезені на примусові роботи **37,5 тис.** громадян.*

В державному архіві області зберігається колекція листів, написаних у вигнанні і адресованих рідним на батьківщину. Це, переважно, невеличкі листівки на стандартних бланках з печатками і поштовими знаками гітлерівського рейху, іноді містять фотографії остарбайтерів, описують життя та труд херсонської молоді на чужині, часто несуть на собі сліди німецької цензури.

Після визволення у 1945 р. всі остарбайтери проходили перевірку у фільтраційних таборах, що були розташовані на території Німеччини, Польщі, Радянського Союзу. Фільтраційна справа складалась на кожного остарбайтера та містила протоколи допитів, анкети, довідки з сільради про примусовий чи добровільний виїзд до Німеччини, опитування свідків тощо. У фільтраційних таборах остарбайтери утримувались по місяцю і більше. Громадяни, яких спецслужби вважали неблагонадійними, потрапляли в табори НКДБ.

На зберіганні у державному архіві області знаходиться близько 20 тис. фільтраційних справ наших земляків.

Фрагменти листів остарбайтерів на батьківщину

**З листа Федора Клименка до рідних
в с. Кардашинку Голопристанського району**

21 жовтня 1942 р.

Добрый день или вечер дорогие папаша, мамаша, Маня и Леня!

Я жив и здоров, чего и вам желаю. Живу в г. Кельн в лагере, где нас больше чем 200 человек. Кардашинские ребята все в городе и всем одна цена. Кормят нас так: дают по 300 г. хлеба и 2 раза горячее на день, конечно эта порция нас не устраивает, поскольку на дворе становится холоднее, а одеты мы плохо. Работаю я на заводе, но только не в цеху, а на дворе, выполняю всякие работы и все на холоде с железом и камнем и нужна хорошая одежда, которой у нас нет. Зарабатываю я за месяц 15-16 марок, в город нас не пускают и эти марки мы переводим в основном на ситро... До свидания. Ваш сын.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 35, арк. 33.

З листа Валентини Деркач до батьків у м. Генічеськ

17 грудня 1942 р. Дюссельдорф

Добрый день дорогие мои папа, мамочка, братик Колечка!

Мы здесь уже 8 месяцев, а получали только по 1 открытку.

Мамочка, вы наверное знаете, как нам здесь и в каком мы находимся положении...

Мамочка и папа за нами не волнуйтесь и не думайте, что нам тут холодно и что мы раздеты. Нет, есть у нас все, хоть и не очень хорошее, но переодеться есть во что. Вшей не завели и грязные не ходим. Алеша работает на старом месте сапожником у коменданта лагеря. У него есть пальто, теплое, хорошее. А я работала на заводе 8 месяцев, а теперь ставят в комнатах убирать, словом я стала уборщицей. Мамочка, на заводе очень плохо работать, работа грязная и тяжелая. Мама и папа, нас здесь каждый день бомбят. Как выйдешь из подвала, кругом везде горит, а мы сидим в середине...

Сейчас мы работаем с полвосьмого до полшестого, кушаем два раза в день. В обед 2 половника супу с капустою или с кольраби, мы ее дома не знали, а здесь кушать пришлось...

Нас Алеша поддерживал немного, как сапожнику приносят ему починить и хлеба несут...

Пока до свиданья.

Ждем ответа.

Валя

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 1, арк. 154.

**З листа Боцмана І. (ім'я скорочено) до рідних
у с. Хорли Каланчацького району**

31 серпня 1943 р.

Добрий день ілі вечір папаша і мамаша і также Люба і Коля. Я вам сообщаю, що жив, здоров, того і вам желаю. Работаю на старому місті. Житуха наша, ви й самі знаєте яка. Додому поїдемо, як війна кінчиться. Я знаю, що у вас зараз роботи багато – урожай збираєте, а для кого – то ми знаємо. Мамаша і папаша, у роботу сильно не вганяйтеся, бо може воно пропаде, а ви тільки даром трудитиметеся. Я вас споминаю кожен день і кожну ніч. Лягаю спать, богу помолюся, може мене бог прийме йще до вас хоть оком глянуть, аби мені побачиться, то нехай мене уже б і вбили. Мама, як мені хочеться додому, не можу, зараз сидю і плачу, а хлопці питають, чого ти плачишь, кажуть хоч би ти вийшов та погуляв. Зараз у нас неділя.

Передайте поклон бабушкі, тьоті Оришці.

Ваш син Боцман.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 46, арк. 20.

**З листа Ксенії Промської до рідних в с. Верхні Торгаї
Нижньосірогозького району**

7 вересня 1943 р.

Здравствуйте, дорогие родители. Первым долгом я вам сообщаю, что от Вас получила 3 открытки вместе, из которых узнала, что Вы получили мою фотографию. Я очень рада, что Вы все здоровы, а за меня, мама, не беспокойся, потому что я еще здорова, пока в силах работать. Работаю уже у хозяина, одежды достать негде, потому что все на карточки и только для немцев, деньги я имею, но покупать на них нечего. На фабрике получала по 20 марок и все пропивала на сладкую воду, которую покупала к хлебу, а у хозяина получаю по 9 марок, а работа тяжелее, чем на фабрике, работаю с 7 утра до 10 вечера...

А теперь мама, я тебе сообщаю, что сегодня 7 сентября 1943 г., мне исполнилось 19 лет и я пишу тебе письмо. До свиданья. Ксения.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 59, арк. 89.

**3 листа Ольги Колісниченко до батьків в с.Надеждівку
Білозерського району**

9 вересня 1943 р.

Добрый день мои дорогие родители...

Я жива и здорова. Мы все пока вместе – 10 человек... 4 сентября мы выехали из Перемышля. 5 сентября приехали в немецкие лагеря, там мы пробыли до 8, а 8 сентября мы выехали в Берлин. Дают нам 300 г. хлеба, утром – кофе, на обед – суп, вечером – суп... Мы пока еще не на месте будем переходить в другой лагерь, работать будем на фабрике. Часто вспоминаю все.

До свиданья. Передайте поклон всем. Ваша дочка Оля.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 12, арк. 73.

3 листа Валентини Пенси до батьків в с. Нижні Сірогози

12 вересня 1943 р.

Здравствуйте мои дорогие родители.

Я работаю на формовочной фабрике уборщицей, дальше не знаю где придется работать. Кормят один раз в сутки. ... Я никогда здесь не привыкну. Плачу день и ночь.

Целую всех.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 59, арк. 3.

3 листа Олени Івахненко до батьків у Херсон

13 вересня 1943 р.

Здравствуйте дорогие мои папочка и мамочка!

Я жива и здорова. Желаю и вам быть здоровыми... Мамочка, я уже с лагеря пишу третью открытку... Очень прошу вас дорогие мои – пишите чаще... Может быть скоро увидимся... Мамочка, если сможешь, пришли мне посылку. Я работаю сейчас в первой смене. Работаю на фабрике. В комнате 40 человек – 20 херсонских, 20 николаевских... Нам можно писать 2 открытки в месяц. Мне пишите каждый день. Как я соскучилась. Целую. Лена.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 7, арк. 36.

3 листа Віри Беличенко до батьків у м.Генічеськ

19 вересня 1943 р.

Здравствуйте дорогие мои папочка, мамочка и бабушка!

Мы живы и здоровы. Мама, письма мы недавно ваши получили, а также и посылки, за которые вас очень благодарим. Мама, вы спрашиваете на каком заводе мы работаем? На алюминиевом. Это маленький завод, стоит всего 3 печи и выплавляют алюминиевые чушки, затем они охлаждаются, складывают в штабеля и отправляют в вагонах на другие заводы. Вот на этих печах работает Женя, а я сортирую алюминий, складываю в штабеля...

Мы здесь живем и кушаем хорошо, за нас не переживайте. Дожди идут, но не часто, в месяц раз...

Мама, как хочется уже домой, поговорить с вами, увидеть вас, вы уже наверное постарели. До свидания. Целую вас всех. Дочь Вера.

ДАХО, ф. Р – 2244, оп. 1, спр. 1, арк. 30.





Документи з фільтраційних справ оstarбайтерів

42

1	Herkunftsland	besetzte Ostgebiete DEUTSCHES REICH
2	Geburtstag	24. Februar 1927.
3	Geburtsort	Nowopetrowka
4	Kreis	Aleksandrowka
5	a) Staats- angehörigkeit	ungeklärt (Ostarbeiterin)
	b) Volks- zugehörigkeit	
	a) Familienstand led., verh., verw., gesch.	led.
	b) Anzahl der minder-	

ARBEITSBUCH
FÜR AUSLÄNDER

Arbeitskarte

Arbeitskräfte aus den besetzten Ostgebieten
angehörigkeit: ungeklärt (Ostarbeiter).

kennzeichenpflichtig

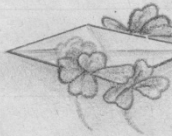
Zeigefinger
links

Unterschrift
Миченко

Der Landrat des Kreises
Nordlingen

Робоча книжка і
робоча картка
українських
працівників у
Німеччині.
ДАХО, ф. Р – 4033,
оп. 1.

Пока что я не держу доходную начет
еды, но что будет дальше — НЕИЗВЕСТНОСТЬ
— мне кажется — пропасть !!!



7 Мая.

Сегодня выходной день

Я пришла с ночной

Руби не едят ничего делать что-нибудь.

Не успели мы пообедать, как переводчица

передала приказ коменданта — «выйти всем

во двор, — немедленно!» По средине двора стоял

стул и усадивши одну из «старых» девиц,

Михель ей обстриг, за то, что она скрыла 34.

материи. Какая ужасная сцена. Она

сидя на скамье, ушала. Как тяжело

смотреть, русский, русскою, «карают».

Немцы скрылись в полицейской, одна

„Маша“ осталась и с такой жамо-

бой (мне так кажется) смотрела.

9 апреля, Ветеран к обеду. Рано не
хочу подниматься, что бы ни хотелось кушать.
Я тлею. Но минутам, я такую слабость
чувствую, во всех углах тела. Неужели
придется с голоду помирать? Работали без
мастера. Ели отработана. В 11 часов была
тривка

**Фрагменты щоденника
херсонської дівчини
Тетяни Набегової, що
була вигнана до
Німеччини.**

ДАХО, ф. Р — 2999, оп. 1,
спр. 23.

Фільтраційна реєстраційна картка Тетяни Набегової

1. Фам.	Набегова	Точный адрес фильтрационного пункта	
2. Имя	Татьяна		Село
3. Отч.	Ивановна		Город
4. Год рожд.	1926		Область
5. Место рожд.	Днепропетровская	Республ.	
6. Точное местожительство (адрес) до оккупации или до призыва в Красную Армию	Томск	фильтрацию прошел	
7. Проф. (спец.)	Учитель	с 19 г.	
8. Парт.	Чл.	по 19 г.	
9. Нац.	укр.		
10. Гражд.	СССР		
11. За границей был с 19 г. по 19 г.	11 43		
12. В каких странах проживал и что делал	Германия, Франция, в лагере		
(Фамилия, составившего карточку)	Мещеряков	Дактилооттиск указательного пальца правой руки	

КОЛЕКЦІЯ ПИСЬМОВИХ РОБІТ ШКОЛЯРІВ «ЩО Я ПЕРЕЖИВ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ»

У державному архіві області зберігається колекція письмових робіт учнів шкіл Херсона та Херсонської області під назвою: “Що я пережив під час німецької окупації”. Ці учнівські твори датовані першими місяцями 1945 р., написані на різноманітних папірцях, наївні, з помилками, але такі сильні за емоційним забарвленням та інформативністю, що становлять собою один з найцінніших комплексів документів періоду Великої Вітчизняної війни.

Пропонуємо читачам декілька з них.

Фрагменти творів школярів «Що я пережив під час німецької окупації»

Твір Зіни Деркач, учениці 7-го класу школи № 3 м. Херсона:

“В 1941 г. когда немцы заняли г. Херсон, мне было 13 лет. Немцев я очень боялась и первое время почти не выходила со двора. Зимой в 1941 г. я посещала школу около 2-х месяцев, а потом немцы школу закрыли и я была дома. Когда мне исполнилось 14 лет, мне нужно было регистрироваться на Бирже Труда, но я не пошла и всё время находилась дома до июля 1943 г.

Немцами был издан приказ об обязательной перерегистрации на Бирже Труда детей моего возраста. Приказ был очень жестокий. За невыполнение его привлекали к строгой ответственности вплоть до повешения.

Чтобы избежать строгих наказаний и избавить себя от поездки в Германию, я устроилась работать в сельхозколонию, откуда не брали в Германию. Работая в сельхозколонии, я в выходные дни вместе с мамой посещала госпиталь военнопленных, где находились бойцы Красной Армии, попавшие туда вследствие тяжёлых ранений, и носила им кушать. Так это продолжалось до 3 ноября 1943 г., т. е. до момента объявления приказа военных немецких частей о взятии всех мужчин в возрасте от 14 до 65 лет в специальный лагерь. В этот же период был приказ об обязательной явке в лагерь женщин в возрасте от 14 до 45 лет. Так как я с сестрой и с мамой подлежали этой явке, то мы рано утром, взяв котомки с необходимыми продуктами и вещами, ушли в глухое село, где находились до освобождения нашей героической Красной Армией этого села. Жить в селе нам очень было трудно, так как всё время приходилось скрываться на чердаках и в ямах от немцев, чтоб не попасть в этап”.

Учень 5-го класу Дем’янівської школи Іван Плун писав так:

“При немецкой власти, каждый знает, что жизнь наша была плохая. Хлеба давали по 300 грамм на трудодень. Школы не было, не давали учиться. Однажды я поехал на поле, пахать пар коровам. Приехал комендант. Наша бригада стала. Подошёл к нам и стал бить старика, а на меня говорил: «И ты его помочник?» И старика ударил 16 раз плёткой, а меня 5 раз. Мы работали при немцах от 6 часов утра и до 8 часов вечера”.

Загроза для життя була для всіх і всюди, з першого до останнього дня.

Про це в своєму творі написав учень школи № 20 м. Херсона Зайченко:

“Меня застала оккупация в Херсоне на Забалке. Я пошёл к тётке. В 4 часа мы играли в поле. Вдруг по дороге показались мотоциклы. Мы испугались и бросились бежать домой. По нас открыли стрельбу. Мы выскочили в овраг. К нам сейчас же подошли немцы и забрали. Три дня мы сидели в подвале, пока пришла мать и забрала меня. Жили мы плохо, немцы ходили по домам и забирали продукты. Три года мы голодали”.

Хлопчик з прізвиськом Жила, учень тієї ж 20-ї школи м. Херсона:

“Оккупация застала меня в городе Херсоне. Отец всё время был на берегу на пристани и помогал эвакуирующимся. Эвакуироваться мы не успели.

Отец работал, я поступил в школу, но так как украинский язык я знаю плохо, то я занимался дома с учителями. И мать должна была продавать вещи.

В кино или театр пойти нельзя потому, что можно попасть в облаву, которые устраивались чуть ли не каждый день. Сидя дома, я читал разные книги. Это было единственное удовольствие. За распространение прокламаций вешали под видом «нового порядка».

Часто собирались соседи и говорили о зверствах немцев”.

Найбільше постраждало єврейське населення на окупованих територіях. Страшна доля спіткала тисячі євреїв області, що були розстріляні фашистами. Учениця 8-го класу Генічеської школи Галина Семічева розповіла в своїй роботі ось що:

“Был вывешен приказ: о том, что все евреи должны одеть шестиконечную звезду и ходить на самые грязные и на самые тяжёлые работы; никто никуда не смеет передвигаться. Как тяжело было смотреть, как немцы издеваются над ни в чём неповинными людьми, заставляя их выполнять самые грязные и тяжёлые работы, подгоняя дубиной и прикладом.

Начались массовые расстрелы: расстреливались евреи, расстреливались семьи партизан, расстреливались люди, которые тем или иным проявляли свой патриотизм и любовь к своей Родине.

Я никогда не забуду того момента, когда двенадцатилетнего Борю вели на расстрел и он, прощаясь, говорил своему другу Ибрагиму: «Ибрагим, пойди возьми все мои игрушки, ведь они теперь мне больше не пригодятся».

А на третий день, после занятия города этими варварами, первой была повешена партизанка, пришедшая в город по заданию – врач Горбачёва Мария Яковлевна. Труп её висел в центре города с таблицей на груди: «Так

мы поступаем с партизанами». Панический ужас охватывал всех проходящих при взгляде на эту мученицу”.

Кузьмін – учень 6-го класу Генічеської школи:

“Мого дяді жінка була єврейка. Одного цього слова досить було щоб усе зрозуміти. Її багато разів заарештовували з усією сім’єю. Я не можу зрозуміти, яким чудом вона лишилась жива. Почалася вербовка у Німеччину. Мою сестру двоюрідну забрали не дивлячись на те, що їй було 13 років. Ми мали від неї листи. Вона писала, що їй там дуже погано, що коли був наліт на те місто, в якому вона живе, міна попала у їх будинок. Вона була зі своєю хазяйкою у погребі, а коли вилізли – от міста нічого не лишилося. Так ми прожили під німецькою підшоивою 2 роки, так ці два роки я буду пам’ятати все своє життя”.

Ось ще одна повна болю та недитячого трагізму розповідь про “новий німецький порядок” в рідному Генічеську дівчинки на прізвище Єременко:

“16.09.1941 року в наше місто зайшли німці, і почалося ганебне життя під німецьким чоботом. В перші ж дні почався грабіж, поругання над людьми, розстріли.

З вигуком “Комуніст” заскочили к нам німці і, побачивши добрі меблі почали витягати її. Зламали софу і знайшовши там літературу кидали її, і з сміхом топтали чобітьми. Через кілька днів з’явився приказ – всім покинути місто, і ми, пішли в поле. А німці з більшим ентузіазмом почали грабувати місто. В полі ми жили, зробивши собі маленькі шалаші, із сорго. По полю їздили німці, забирали євреїв, знущалися з них, а потім зібрали їх всіх до купи, і розстріляли, не пощадив нікого. Через місяць ми змогли зайти в місто. В місці усе було побито, на вулицях валялися розбиті шафи, стільці і т. п. У садку висіли троє ні в чому неповинних людей. На грудях в них було написано: “Так буде з шпіонами, партизанами, саботажниками”. Почалися поголовні арешти. В городі відкрилася школа, але німці закрили її, їм не надо було, щоб з нас вийшли культурні люди. Усю молодь брали в Німеччину насильно, а в газетах писали, що це добровільні набори. Щоб не попасти в Німеччину, всім надо було ховатися. Німці ненавиділи руських людей. Вони увесь час думали, як вони будуть господарювати на Україні, а ми будемо їх рабами. Но не сталася їх надія, через 25 місяців після їх вступлення в місто, вони оставили його. Вони всім людям приказали з’явитися в особе місто, і погали всіх з собою. Хто зостанеться – буде розстріляний – казали вони. Я з матір’ю, зосталась в городі, жутко було бачити, як ці кровожадні собаки гнали всіх: і старих, і малих. Усі плакали, а ці звірі стояли коло людей, фотографували їх, і увесь час сміялися. Через кілька днів німці почали усе палити. Ми не змогли більш це переносити, усі утікли в поле. Там ми пробули усю ніч. Город увесь був в полум’ї, в диму. Навкруги нас усе летіло в воздух. Німці ризкали по селам, та палили все що їм попадалося під руки. На утро ми почали

посуватися в місто. В місті вже були червоні війська. Кругом люди плакали від радощів, народ товпився коло червоноармійців, цілував їх, сміявся з ними. У всіх на очах були сльози”.

О. Бородавкін, учень 7-го класу школи № 4 м. Херсона:

“В город заходили немцы. Люди с любопытством выглядывали в щелки, в окна. Некоторые выходили на улицу, собирались кучками. В следующие дни немцы устраивали облавы на мужчин. На городском базаре устроили виселицу. Начались массовые расстрелы. Первые месяцы опасно было выходить на улицу. Появились приказы, которые утрудняли жизнь людей. Встречаясь на улице с немцами, нужно было давать им дорогу. Поэтому, лучше было сидеть дома и не стараться часто выходить на улицу. Открыли школы до шести классов, но через некоторое время снова закрыли, а потом открыли всего четыре класса. Наметили оставить только первый и второй классы. Поэтому и издан был приказ, который требовал всех детей рождения 1932, 1931, 1930, 1929 годов записаться на биржу труда. Но приказу мало кто подчинялся.

«Добровольные» наборы в Германию. Крики и плач раздаются по всему городу, особенно на месте работы комиссии и отправки.

В городе издан был приказ: всем мужчинам от 14 до 65 лет явиться в лагеря. Поэтому нужно было прятаться в ямах. И я прятался до тех пор, пока не получил воспаление почек и не мог больше в ней сидеть.

Насильственная эвакуация. Немецкие бандиты выгоняют людей из города. А тех, кто не хочет с ними уходить, убивают. То здесь, то там вспыхивают пожары, раздаются взрывы. Это немецкие изверги жгут дома и взрывают заводы. В последние дни город представлял собой огромный костёр...»

Борис Зданевич, учень 5-го класу школи № 4 м. Херсона:

«В первые дни немецкой оккупации я ходил в промкалонию за картошкой, капустой, морковью. Через месяц я пошёл в школу № 10. Школа была грязная, без стёкол и без рам. Занимались, кто на чём мог. Кто приносил с собой стул, кто стол. А в это время во дворе школы фашистские захватчики рубили на дрова парты и скамейки. Жалко было смотреть как враги уничтожали школьное имущество. Но наряду с этим, в городе работали кино и театры. Днём и иногда вечером я ходил в кино и в театры [...]. Во время фашистской оккупации в городе не было ни одного клуба. Фашисты закрыли базары и это было выгодно для гестапо. Потом они разрешили базары только в назначенные ими дни, а кто торговал в

неназначенные дни – забирали в гестапо и там делали всякие пытки над ними.

Почти всё население смотрело на них с презрением. Даже иногда происходили убийства. Фашистские захватчики говорили, что Красная Армия голодает. И когда бойцы Красной Армии заходили в город, то люди выбегали и давали бойцам хлеб и другие продукты. А они говорили: «У нас своих продуктов хватает, мы ещё и вам дадим».

Такі твори писали всі школярі середніх та старших класів. В деяких з них зустрічається перелік питань, на які потрібно було відповісти в роботі (в усіх школах абсолютно однаковий). Ось цей перелік:

- «1. Что делал и чем занимался в период немецкой оккупации?*
- 2. Как организовывали свои развлечения?*
- 3. Какие изменения немцы внесли в общественную жизнь?*
- 4. Как реагировали на это соседи?*
- 5. Как встречали Красную Армию и чем помогали ей?»*

Тобто, можна стверджувати, що за допомогою цих дитячих “анкетних творів”, як іноді називали учні свої роботи, влада намагалась дослідити настрої і дії людей, що як відомо, не за своєю волею залишились на окупованій території і зносили моральні та фізичні знущання нацистів. Діти не підозрюючи цього, були втягнуті в систему визиску. Але в жодному з кількох сотень творів, що зберігаються в архіві ми не побачили відомостей, на які, напевно, сподівались НКВСівці. (Можливо, такі твори просто не потрапили до архівного фонду).

Всі роботи проникнуті ненавистю до ворога, жалем до народу, що пережив страшні роки окупації та світлим почуттям вдячності воїнові-визволителю за можливість вільно жити і вчитись на своїй землі.

Письмові роботи школярів

«Що я пережив під час німецької окупації». 1944-1945 рр.

ДАХО, ф. Р – 3497, оп. 1.

~~Аналіз~~. Сочинение Русского языка.
Рылова Ивана С.

6

После оккупации села Демьяновки немцами мы жили плохо. В селе Демьяновка был назначен комендант. ~~и ~~комендант~~~~. Комендант над русским населением издевался. От коменданта народ прятался по кустам, по погребах. Комендант села Демьяновки брал большие налоги. Немцы из Демьяновки забрали всех девушек в Германию. Девушек и мужчин гоняли на окопы. Скот весь забрали, резали и кушали. После освобождения села Демьяновки русскими, жить стало (сутьше) лучше. Школы стали работать (нормы) нормально. Колхозе стали работать и жить по-прежнему.

Ито я пережил во время
оккупации

Фролтов Николай

29/II-44 года.

Когда немцы село оккупировали
немцы, жизнь наша стала очень
трудной. С этого времени не стали
работать школы. Хотя и было
большое желание учиться, но
учиться было негде. С этого времени
меня послали работать в колхоз.
В колхозе я работал всё, сажал
семячки, работал на коровах, на
попках. Надеждами на меня рядки
кукурузы, по 70 соток, столько,
сколько и на мужчин. Равняли
нас ^{но} с мужчинами. Всё
это меня было не по силе, а я
все это переживал. Староста
был у нас очень строгий. Часто
избивал людей за какую-нибудь
маленькую провинность.

плохо Если я какие работы не мог
Гескоков Николай

Что я пережил во время
оккупации. 29/II-44г. 45

Когда наше село оккупировали немецкие
захватчики, школы прекратились. Я
пошел работать в колхоз. В колхозе было
работать очень трудно. Сажал семячки, паши
курай. Три месяца пас свиней. Староста
и кашиндант плохо относились к нам.

Спасибо Красной Армии зато, что вырвала
нас от немецких захватчиков, мы
здоровы день и ночь своих. Мы теперь все
ушли в школу я хожу в 4 класс.

3. Волошко

29/II-44г.

22
Контрольна робота з української мови
учня 4го класу з ім'ям Герогозської початкової шко-
ли Резанова Василя.

Що я пережив під час німецької окупації.
Мій батько до приходу німців працював в
колгоспі „Победа“ завфермою. Він був депутатом
Районного Виконавчого Комітету. При німцях
на нього дивилися погано. Його кілька раз
арештовували і судили. Нам було ^{не} право вийти
се, бо як було десять років вважали трудо-
способні ганяли на німецьку палицю. Спа-
сибі Червоній Армії яка нас звільнила
від правонаривних фашистів.

Серія “Бібліотечка архіву” започаткована у 2000 році

В серії “Бібліотечка архіву” вийшли друком:

Орлова З., Шинкаренко О. З історії благодійництва на Херсонщині / Державний архів Херсонської області. – Херсон, 2000. – Бібліотечка архіву. – Вип. 1. – 24 с.

Да святитися имя твоє: Огляд документів і матеріалів з історії християнства на Херсонщині. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2001. – Бібліотечка архіву. – Вип. 2. – 44с.

Архів і людина: Тематико-експозиційний план виставки / Упоряд.: В.О.Баранюк, О.О.Марущак, З.С.Орлова, О.І.Стукалова, О.І.Шинкаренко. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2002. – Бібліотечка архіву. – Вип. 3. – 42 с.

Казимирчак-Полонська О.І., Г.В.Курнаков. З історії листування / Упорядник З.С.Орлова, О.О.Марущак (відпов. за вип.). – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2002. – Бібліотечка архіву. – Вип. 4. – 25 с.

З історії голодомору на Херсонщині у 1932-1933 рр.: Добірка документів / Укл.: В.Баранюк, О.Марущак (відп. за вип.), О.Стукалова, О.Шинкаренко. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2003. – Бібліотечка архіву. – Вип. 5. – 43 с.

Східна (Кримська) війна 1853-1855 рр. і Херсонщина: Тематична добірка документів/ Упоряд.: В.Баранюк, Л.Виноградова (керівник), З.Орлова, О.Шинкаренко; О.О.Марущак (відпов. за вип.). – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2004 – Серія “Бібліотечка архіву” – Вип. 6 – 71 с.

У полум’ї війни. 1941-1945 рр.: Збірка статей та матеріалів /Автори-упоряд.: Л.Виноградова, А.Карпова, Ю.Коник, Н.Кузовова, Л.Митницька. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2005. – Бібліотечка архіву. – Випуск 7. – 58с.

Ювілейні дати населених пунктів Херсонщини (2004-2006): Збірка краєзнавчих статей /Автори-упоряд.: В.Баранюк, О.Стукалова, О.Шинкаренко; Відпов. за вип. О.О.Марущак. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2006. – Бібліотечка архіву. – Випуск 8. – 49с.

Орлова З.С. Колекція фотокопій документів з історії Херсонщини: Огляд фонду № 324/Державний архів Херсонської області. – Херсон, 2007. – Бібліотечка архіву. – Вип.9. – 72 с. – (Рос.мова).

Коник Ю.О. Херсонська митниця (1797-1924): Огляд фонду № 7/Державний архів Херсонської області. – Херсон, 2008. – Бібліотечка архіву. – Вип.10. – 56 с.; іл.

Фронтовий щоденник лейтенанта Івана Виперайленка (липень-серпень 1941 р.) / Упоряд.: О.Стукалова. – Херсон: Державний архів Херсонської області, 2009. – Бібліотечка архіву. – Вип. 11. – 24 с.; іл.

Підпільна організація «Центр» (Щоденники П.А.Комкова) / Упоряд.: О.Стукалова. – Херсон: Херсонська обласна рада; Державний архів Херсонської області, 2010. – Бібліотечка архіву. – Вип. 12. – 46 с.; іл.
